

Juridiska institutionen
Handelshögskolan vid Göteborgs universitet

Föreningsstyrelsens ansvar

-framför allt gentemot tredje man

Niklas Eskilsson

Innehåll

Förkortningar 4

1 Inledning 5

- 1.1 Inledning 5
- 1.2 Syfte 5
- 1.3 Disposition 6

2 Föreningar 6

- 2.1 Inledning 6
- 2.2 Ekonomiska föreningar 6
- 2.3 Ideella föreningar 7
 - 2.3.1 Normer 8
 - 2.3.2 Föreningsorganen 9
 - 2.3.2.1 Stämman 9
 - 2.3.2.2 Styrelsen 11

3 Personligt ansvar 13

- 3.1 Inledning 13
- 3.2 Översikt 14
 - 3.2.1 Skadeståndslagen 14
 - 3.2.2 HB 18 kapitlet 15
 - 3.2.3 Avtalslagen 15
 - 3.2.4 Offentligrättslig lagstiftning 16
 - 3.2.5 Aktiebolagslagen och föreningslagen 16
 - 3.2.5.1 Indirekt skada 16
 - 3.2.5.2 Ansvarsgenombrott 18

4 Typfall 19

- 4.1 Inledning 19
- 4.2 Beslutet 20
- 4.3 Galdenårsbyte 21
 - 4.3.1 Den nya föreningen 21
 - 4.3.2 Den gamla föreningen 22
 - 4.3.3 Upplösning 23
- 4.4 Alternativ 24
 - 4.4.1 Brottslig gärning 25
 - 4.4.2 Skadeståndsrättsliga principer 25
 - 4.4.3 Behörighetsöverskridande 26
 - 4.4.4 Paralleller till ABL och FL 26

5 Skadestånd 26

- 5.1 Inledning 26
- 5.2 Culpa 26
- 5.3 Adekvat kausalitet 27
- 5.4 Ren förmögenhetsskada 27
- 5.5 Ansvarsgränsen 28

6 Utvidgat ansvar för ren förmögenhetsskada 28

- 6.1 Inledning 28
- 6.2 Normskyddsläran 29
 - 6.2.1 Med särskilda skadeståndsregler 30
 - 6.2.2 Utan särskilda skadeståndsregler 30
 - 6.2.3 Konkursförvaltares skadeståndsansvar 31
 - 6.2.4 Tillämpning 34
 - 6.2.4.1 Perspektiv 35
 - 6.2.4.2 Skadevållarens objektiva ansvarsgrund 35
 - 6.2.4.3 Skadevållarens skyddsvärde 37
 - 6.2.4.4 Skadelidandes skyddsvärde 38
 - 6.2.5 Stöd i praxis 39
- 6.3 Kontraktuella eller kvasikontraktuella förhållanden 40
 - 6.3.1 Praxis 40
 - 6.3.1.1 NJA 1980 s 383 41
 - 6.3.1.2 NJA 1982 s 330 42
 - 6.3.1.3 RH 28:84 43
 - 6.3.2 Tillämpning 44
- 6.4 Analog tillämpning av ABL:s skadeståndsregler 45
 - 6.4.1 Tillämpning 45

7 Sammanfattning 47

- 7.1 Inledning 47
- 7.2 Sammanfattning 47
- 7.3 Slutsatser 48

Källor 50

Förkortningar

ABL	Aktiebolagslagen
AvtL	Avtalslagen
BFL	Bokföringslagen
DepC	Departementschefen
FL	Föreningslagen
HB	Handelsbalken
HD	Högsta domstolen
HovR	Hovrätt
JustR	Justitieråd
KL	Konkurslagen
LU	Lagutskottet
NJA	Nytt juridiskt arkiv, avdelning I
Prop	Proposition
RevSkr	Revisionsekreteraren
RF	Riksidrottsförbundet
RH	Rättsfall från Hovrätterna
RR	Regeringsrätten
RS	Riksidrottsstyrelsen
SkL	Skadeståndslagen
SOU	Statens offentliga utredningar
TR	Tingsrätt
ÅRL	Årsredovisningslagen

1 Inledning

1.1 Inledning

Det omsätts idag mycket stora belopp inom de associationer som benämns som ideella föreningar. Tidigare har det framförallt varit fackföreningarna som haft stor ekonomisk betydelse. Under senare år har dock omsättningen av pengar inom idrottsrörelsen accelererat och det är nu mycket stora belopp som handhas inom ramen för idrottsföreningar i form av ideella föreningar.

Den utveckling som skett vad avser den ekonomiska betydelsen av idrottsföreningar har inte medfört en liknande utveckling när det gäller lagstiftning för ideella föreningarna. Inom området råder ovisshet i flera frågor och praxis är inte alltid utvecklad eftersom föreningarna värnar om sitt självbestämmande och i möjligaste mån försöker lösa tvister internt utan inblandning av domstolar.

Att det saknas speciallagstiftning på området innebär naturligtvis inte att det saknas normer för de ideella föreningarna. För utomstående som inleder ekonomiska förbindelser med en förening kan det vara av vikt att veta vilket ansvar företrädarna för dessa har eftersom de tillgångar som finns inom föreningen kan vara svåra att värdera och verksamheten är av annorlunda karaktär vid en jämförelse med ”vanlig” affärsverksamhet.

Det bör även finnas ett intresse från företrädarnas sida att veta vad deras ställning innebär för dem personligen.

1.2 Syfte

Det övergripande syftet med uppsatsen är att granska styrelseledamöters situation i ideella föreningar ur ansvarssynpunkt. Det är i denna del både ansvaret gentemot föreningen och ansvaret mot tredje man som är föremål för utredning. Fördjupningen i uppsatsen är inriktad på det problem som uppstår då tredje man drabbas av ren förmögenhetsskada. Denna fördjupning utgår från ett typfall som har sin bakgrund i ett inte helt ovanligt förfarande då det gäller idrottsföreningar.

Eftersom ideella föreningar inte regleras i någon speciallag är en uppgift att redogöra för vilka normkällor som reglerar föreningarnas inre och yttre angelägenheter då det gäller organisation, förvaltning och kontakter med utomstående. Då granskningen i viss mån är påkallad med anledning av de stora summor som är i omlopp inom idrottsrörelsen är redogörelsen mer utförlig vad gäller idrottsklubbar, varifrån även exempel hämtas.

För styrelseledamöternas personliga ansvar fungerar uppsatsen som en orientering över de bestämmelser, principer och metoder som är relevanta i ämnet. Den avser då både bestämmelser som kan göra styrelseledamöterna personligt ansvariga genom att de anses vara bundna av avtal som ingåtts med intentionen att det är föreningen som skall vara avtalspart och bestämmelser som ålägger styrelseledamöterna skadeståndsansvar.

Utgångspunkt för arbetet kan sägas vara att visa vilka möjligheter som finns att ålägga styrelseledamöterna personligt ansvar.

För den situation som jag presenterar genom typfallet gäller att jag söker en lösning på ett konkret problem. Jag begränsar dock uppsatsen genom att göra vissa antaganden och ta en del samband för givna.

Genom att argumentera för olika lösningar av detta problem vill jag belysa de problem som avsaknaden av speciallag för ideella föreningar kan föra med sig. Detta gäller då framförallt skadeståndsansvaret för ren förmögenhetsskada. En uppfattning som framförs är ju att ett sådant skadeståndsansvar i utomobligatoriska förhållanden bara kan vara för handen då skadan vållats genom brott eller då det finns stöd i uttrycklig skadeståndslagstiftning.

De förslag till lösningar jag framför syftar till att hitta argument för skadeståndsskyldighet även då dessa förutsättningar inte är uppfyllda.

Även om syftet är att hitta lösningar på det problem som jag visar på så är resonemangen jag för ibland av nödvändighet allmänt hållna, eftersom diskussionen avseende ren förmögenhetsskada på intet sätt är begränsad till ideella föreningar.

Problemet angrips med traditionell juridisk metod.

1.3 Disposition

Efter det inledande kapitlet där syfte och disposition redogörs för behandlas den ideella föreningen i andra kapitlet. Skillnaderna jämfört med en ekonomisk förening utreds och den ideella föreningens bildande, organisation och normkällor beskrivs.

Kapitel tre behandlar styrelseledamöternas personliga ansvar ur både föreningens och utomstående perspektiv.

I det fjärde kapitlet presenteras det typfall som ligger till grund för den fortsatta framställningen.

Femte kapitlet är en kort introduktion av den allmänna skadeståndsrätten eftersom det är skadeståndsansvar som är föremål för utredning i uppsatsens fördjupning.

Det sjätte kapitlet utgör tyngdpunkten i uppsatsen. Där framförs olika förslag på argumentationsmodeller till stöd för ett utvidgat ansvar för styrelseledamöterna vad gäller ren förmögenhetsskada.

Avslutningsvis innehåller kapitel sju en sammanfattning och de slutsatser som kan dras av uppsatsen.

2 Föreningar

2.1 Inledning

Föreningar kan delas in i ekonomiska och ideella. Det finns även speciella former av föreningar, som t ex bostadsrättsföreningar, som regleras i speciallagstiftning. De två huvudkategorierna är dock ekonomiska och ideella.

2.2 Ekonomiska föreningar

Enligt FL 1 kap 1 § skall en ekonomisk förening ha till ändamål att främja medlemmarnas ekonomiska intressen genom ekonomisk verksamhet i vilken medlemmarna deltar. En ekonomisk förening skall enligt 2 § registreras för att anses vara en juridisk person. Det är dock inte så enkelt att en förening som inte

är registrerad som en ekonomisk sådan automatiskt är att anse som en ideell förening. En oregistrerad förening som uppfyller rekvisiten för en ekonomisk förening är inte att anse som en ideell förening. Detta kan medföra allvarliga konsekvenser för föreningens företrädare då ansvaret för föreningens förpliktelser i dessa fall blir personligt eftersom en sådan förening inte är en juridisk person.

Förutom det kooperativa rekvisitet, som i första hand avser att tvinga rena kapitalföreningar att använda aktiebolagsformen, är det alltså verksamhetens art och syftets inriktning som avgör huruvida en förening är ekonomisk eller ideell. Med ekonomisk avser jag då både registrerad och oregistrerad förening, även om den oregistrerade ekonomiska föreningen aldrig kan uppnå status som ett rättskapabelt rättssubjekt.

Som jag redan konstaterat skall en ekonomisk förening ha till syfte att främja medlemmarnas ekonomiska intressen genom ekonomisk verksamhet. Att föreningen skall främja medlemmarnas ekonomiska intressen innebär att föreningen inte skall ha något eget vinstsyfte. Uttrycket anses dock inte, enligt departementschefen (DepC) i propositionen till 1951 års föreningslag,¹ hindra en förening med vinstintresse från att bli registrerad som ekonomisk förening. Rekvisitets huvudsakliga innebörd är alltså att medlemmarna, direkt eller indirekt, skall ha ekonomisk vinning av den verksamhet som bedrivs i föreningen. När det gäller den ekonomiska verksamheten som bedrivs så skall den vara kommersiell, industriell, finansiell eller på annat sätt affärsmässigt organiserad,² och uttrycket torde ha samma innebörd som "näringsverksamhet".³

Eftersom bägge rekvisiten måste vara uppfyllda för att konstituera en ekonomisk förening, är en förening ideell i de tre övriga kombinationsmöjligheter som ges. En ideell förening kan alltså bedriva ekonomisk verksamhet om syftet inte är att främja medlemmarnas ekonomi.⁴ Den kan dock främja medlemmarnas ekonomi om det görs genom icke ekonomisk verksamhet samt naturligtvis bedriva icke ekonomisk verksamhet i rent ideellt syfte.⁵

2.3 Ideella föreningar

Hur ser då en ideell förening ut? Redan 1910 och 1911 gjordes det försök att införa lagregler gällande ideella föreningar. Motståndet mot en dylik reglering har dock alltid varit hårt och inte heller den promemoria som framlades 1938 angående lagstiftning för de ideella föreningarna ledde till någon åtgärd. Frågan har sedan behandlats av lagutskottet i LU 1979/80:1 och även varit uppe till diskussion i propositionen till 1987 års föreningslag. Utöver detta har riksdagsmajoriteten avvisat åtskilliga motioner gällande en lagreglering. Det är framförallt från fackligt håll som förslagen har stött på patrull men under senare tid har även den allt mer inflytelserika idrottsrörelsen förklarat att en lagreglering av föreningarnas inre angelägenheter inte är önskvärd.

Eftersom det inte finns någon speciallag som reglerar dessa föreningar får ledning sökas i doktrin och praxis. Trots att omfånget av sammanslutningar som är att anse som ideella föreningar är mycket brett, går det att urskilja några

¹ Prop 1951:34 s 79.

² Prop 1986/87:7 s 78.

³ Nial-Johansson, Svensk Associationsrätt i huvuddrag s. 42.

⁴ Se nedan not 41.

⁵ Hemström, Organisationernas rättsliga ställning s 21 och Lindblad & Lundén, Ideella föreningar s 10.

rekvisit som är grundläggande för att en sådan är för handen. Det krävs för det första att det förekommer en samverkan mellan rättssubjekt. Denna samverkan skall ha ett visst ändamål och pågå under viss tid. En förening kan dock ha flera syften med sin verksamhet och det går inte att uppställa ett krav på någon längre tids samverkan. Eftersom en ideell förening är en rättskapabel juridisk person där medlemmarna saknar personligt ansvar har det i praxis krävts att föreningen har antagit stadgar av viss fullständighet och att en styrelse är utsedd.⁶ Stadgarna skall ange föreningens namn, ändamål samt hur beslut i föreningens angelägenheter fattas. För den ideella föreningen gäller att den varken behöver eller kan registreras för att anses som juridisk person.⁷

2.3.1 Normer

Trots den stora betydelse och omfattning som de ideella föreningarna har, finns det alltså inte någon speciallag som reglerar denna associationsform. Det betyder dock inte att det saknas regler för verksamheten. Carl Hemström anger följande normkällor för regleringen av den ideella föreningens verksamhet.⁸

Föreningen och dess företrädare lyder naturligtvis under *allmän lagstiftning* i form av t ex köprättsliga, arbetsrättsliga och skadeståndsrättsliga regler.

De *stadgar* som antagits är efter den allmänna lagstiftningen föreningens viktigaste normkälla. Eftersom stadgarna i regel inte är särskilt utförliga kompletteras dessa i föreningens interna relationer av den *interna praxis* som bildats. För idrottsföreningar har Riksidrottsförbundet (RF) en mall i form av normalstadgar som ger vägledning vid bildandet av nya idrottsföreningar.

Som komplement till detta krävs också att föreningen följer *god föreningssed*. Enligt Hemström är god föreningssed de regler som ger föreningen en ”allmänt accepterad standard av acceptabel kvalitet”⁹ då det gäller dess rättigheter och skyldigheter gentemot medlemmar och andra som är beroende av föreningen.

Utöver dessa normkällor kan det ibland vara lämpligt att dra *paralleller* från andra regelområden. Närmast till hands ligger då de speciallagar som reglerar andra associationer såsom FL och ABL. Även till allmänna associationsrättsliga och avtalsrättsliga grundprinciper är det i vissa fall lämpligt att dra paralleller. Eftersom ideella föreningar i vissa hänseenden skiljer sig väsentligt från ekonomiska föreningar och aktiebolag måste dock stor försiktighet iakttagas. Vid frågor som påverkas av föreningens syfte kan det t ex istället vara befogat med ett *e contrarioslut*.

En mycket viktig normkälla är de *prejudikat* som finns på området genom Högsta domstolens (HD) och Regeringsrättens (RR) avgöranden.

Det är dock inte alla tvister som prövas på materiell grund av domstolarna. Uteslutning ur ideella föreningar är ett exempel på beslut där HD anser att det inte är lämpligt att frågan, materiellt sett, underkastas domstols prövning.¹⁰ Dessa avgörande har gällt föreningar med rent ideellt syfte. Då medlemskapet har ekonomisk betydelse, framförallt medlemskap i fackföreningar men även andra föreningar, har HD däremot prövat huruvida medlemmens handlande har

⁶ NJA 1987 s 394.

⁷ Jfr nedan not 36.

⁸ Hemström, Organisationernas rättsliga ställning s 38 ff.

⁹ A a s 40.

¹⁰ NJA 1906 s 317, NJA 1931 s 604 och NJA 1990 s 687.

berättigat ett beslut om uteslutning enligt föreningens stadgar.¹¹ Denna prövning anses då ha gjorts på avtalsrättslig grund.

När det gäller idrottsföreningar anser HD i NJA 1990 s 687 att dessa i allmänhet tillhör den första kategorin.¹² I domen säger dock föredragande, RevSkr Krantz, att medlemmar i

”...elitidrottsklubbar med mer eller mindre avlönade idrottsmän och omfattande ekonomiska åtaganden i form av t ex ägande och drift av olika idrottsanläggningar”

bör kunna få ett uteslutningsbeslut prövat av domstol på materiell grund. HD anger, i rättsfallet i fråga, som skäl till att uteslutningsbeslutet inte prövas på materiell grund att medlemskapet saknar ekonomisk betydelse för de uteslutna. Det förefaller alltså som att det är den ekonomiska betydelsen ett medlemskap har för varje enskild medlem snarare än hur idrottsföreningen kategoriseras som är avgörande. Låt vara att det är mer sannolikt att medlemskap i en elitidrottsklubb har en ekonomisk betydelse för, i alla fall för vissa av, medlemmarna i föreningen.

Då idrottsklubbar alltså ges möjlighet att avgöra många frågor utan domstols inblandning innebär det att det även inom idrottsrörelsens eget regelsystem bildats praxis till ledning för idrottsklubbars handlande.

De flesta idrottsföreningar är medlemmar i något specialidrottsförbund, t ex Svenska Fotbollsförbundet. Genom sitt medlemskap i ett specialidrottsförbund är de också anslutna till Riksidrottsförbundet som är idrottsrörelsens högsta organisation. Idrotten bör enligt riksidrottsstyrelsen (RS), som är RF:s styrelse, åtnjuta stor frihet att själva få bestämma sina inre angelägenheter. Till stöd för denna ståndpunkt anger de lagstiftarens ovilja att reglera området genom speciallagstiftning. RS får ju även stöd i sin uppfattning av ovan angivna rättsfall.

Inom idrottsrörelsen är RS högsta instans då t ex ett uteslutningsbeslut överklagas i den ordning som anges i RF:s stadgar. Enligt RS har dessa beslut normalt prejudikatkaraktär för idrottsföreningar. För idrottsföreningar är alltså även RS:s beslut en normkälla.

2.3.2 Föreningsorganen

I de flesta ideella föreningar utgörs det högsta organet av föreningsstämman där, om inget annat sägs i stadgarna, medlemmarna har rätt att yttra sig och delta i omröstningar. Eftersom en demokratisk förening är uppbyggd enligt en hierarkisk organisation, kan medlemmarna fatta bindande beslut för lägre organ så länge besluten inte bryter mot tvingande allmän lagstiftning, allmänna rättsprinciper eller föreningens stadgar.

För föreningens förvaltning svarar en styrelse som utses av stämman.

2.3.2.1 Stämman

Det är på stämman som medlemmarna utövar sina förvaltningsbefogenheter i föreningen. Om inte stadgarna föreskriver något annat har varje medlem rätt att

¹¹ NJA 1945 s 290, NJA 1946 s 83, NJA 1998 s 293 och NJA 1998 s 717.

¹² NJA 1990 s 687.

närvara, yttra sig och rösta vid stämman. Varje medlem har i normalsituationen en röst.

Stadgarna i en ideell förening kan både utöka och inskränka stämmans kompetens. Om inget annat är sagt bör dock beslut om ändring av stadgarna och avgiftsökning samt om föreningens upphörande fattas av stämman. Det är stämmans uppgift att utse ledamöterna i styrelsen som är obligatorisk för att föreningen skall vara ett rättskapabelt rättssubjekt. Det är dock inte tvunget att organet kallas för styrelse, det är dess uppgifter som är avgörande.

Utöver styrelsen utser stämman revisor i föreningen. Till skillnad mot styrelsen är revisorn inte ett krav för en ideell förening. I de flesta föreningar finns det dock en revisor och i de föreningar som anses bedriva näringsverksamhet enligt BFL 1 § är det obligatoriskt med en revisor enligt ÅRL 4 kap 1 §. I 4 kap 3 § stadgas det att det i vissa fall krävs att minst en revisor är auktoriserad.

Av RF:s normalstadgar framgår det att en revisor bör utses i en idrottsförening.

Det anses också att det är stämmans uppgift att avgöra hur vinst eller förlust skall disponeras respektive täckas. I samband med detta beslutar även stämman om styrelsen skall beviljas ansvarsfrihet eller ej. Till skillnad mot aktiebolag och ekonomiska föreningar finns det inga lagregler som reglerar frågan om ansvarsfrihet. Om det åligger styrelsen att avge en redovisning för sin förvaltning av föreningens angelägenheter under året, anses det följa ett krav på stämman att besluta i ansvarsfrågan. Skulle stämman underlåta att besluta i frågan följer det av HB 18:9 att styrelsen, åtminstone om talan om skadestånd inte väckts inom ett år efter framlagd redovisning, är fria från ansvar gentemot föreningen. Det sagda gäller inte om en styrelseledamot begått ett brott då det istället är vanliga preskriptionsregler som tillämpas. För att styrelseledamöterna skall vara fria från ansvar efter ett beslut från stämman gäller också att beslutet har fattats på ett korrekt underlag. Uppgifter som inte kommit till stämmans kännedom kan alltså konstituera ett skadeståndsanspråk även då beslut om ansvarsfrihet tagits.

Om inte stadgarna anger vilket organ som fattar beslut om uteslutning av medlem, så anses det att detta är en uppgift för stämman eftersom det för den enskilde är en betydelsefull åtgärd.¹³ Om beslutet fattas på en objektiv uteslutningsgrund bör det dock vara möjligt för styrelsen att avgöra frågan om uteslutning ur föreningen.¹⁴

Enligt RF:s normalstadgar är en idrottsförenings beslutande organ årsmötet, extra årsmöte och styrelse. RF använder genomgående uttrycket årsmöte i normalstadgarna och det framgår av stadgarna att det är synonymt med föreningsstämma.

Paragraf 21 i RF:s normalstadgar anger vilka ämnen som bör behandlas på årsmötet i en idrottsförening som är ansluten till RF.

21 § Ärenden vid årsmötet

Vid årsmötet skall följande behandlas och protokollföras:

1. Fastställande av röstlängd för mötet.
2. Fråga om mötet har utlysts på rätt sätt.
3. Fastställande av föredragningslista.
4. Val av ordförande och sekreterare för mötet.

¹³ Hemström, Uteslutning ur ideell förening s 57.

¹⁴ Typexemplet på objektiv uteslutningsgrund är obetald medlemsavgift.

5. Val av protokolljusterare och rösträknare.
6. a) Styrelsens verksamhetsberättelse för det senaste verksamhetsåret,
b) Styrelsens förvaltningsberättelse (balans- och resultaträkning) för det senaste räkenskapsåret.
7. Revisorernas berättelse över styrelsens förvaltning under det senaste verksamhets-/räkenskapsåret.
8. Fråga om ansvarsfrihet för styrelsen för den tid revisionen avser.
9. Fastställande av medlemsavgifter.
10. Fastställande av verksamhetsplan samt behandling av budget för det kommande verksamhets-/räkenskapsåret.
11. Behandling av styrelsens förslag och i rätt tid inkomna motioner.
12. Val av
 - a) föreningens ordförande för en tid av år;
 - b) halva antalet övriga ledamöter i styrelsen för en tid av år;
 - c) suppleanter i styrelsen med för dem fastställd turordning för en tid av år;
 - d) revisorer jämte suppleanter för en tid av ett år. I detta val får inte styrelsens ledamöter delta;
 - e) ledamöter i valberedningen för en tid av ett år, av vilka en skall utses till ordförande;
 - f) beslut om val av ombud till SDF-möten (och ev andra möten där föreningen har rätt att representera med ombud);
13. Övriga frågor.

Beslut i fråga av större ekonomisk betydelse för föreningen eller medlemmarna får inte fattas om den inte finns med i kallelsen till mötet.

Utöver de ärenden som regleras i denna paragraf regleras det i normalstadgarna att styrelsen är behörig att fatta uteslutningsbeslut men att det är stämmans uppgift att fatta beslut om upplösning av föreningen och att bilda eller lägga ned sektioner i föreningen.

2.3.2.2 *Styrelsen*

Styrelsen har till uppgift att förvalta föreningens angelägenheter och företräda föreningen gentemot tredje man. Den ställning styrelsens ledamöter har är i det närmaste att betrakta som sysslomän som på medlemmarnas uppdrag skall tillvarata föreningens intressen.¹⁵ Ställningen som sysslomän leder, enligt Hemström, till att styrelseledamöterna har en allmän tillsyns- och initiativskyldighet när det gäller att förverkliga föreningens målsättning.

Till förvaltningen av föreningen hör att styrelsen vidtar de åtgärder som allmän lagstiftning, stadgar och stämma föreskriver. Det åligger styrelsen att se till att föreningens ekonomi sköts på ett betryggande sätt. Styrelsen skall också organisera arbetet inom föreningen samt utöva tillsyn över detta.

Det är praxis att de uppgifter som ankommer på styrelsen delas upp på de olika ledamöterna. Befattningar som i princip alltid finns i en styrelse i en idrottsförening, men även övriga ideella föreningar, är styrelseordförande, sekreterare och kassör. Utöver dessa är det också vanligt att uppgifterna fördelas på olika arbetsutskott. Då ansvaret för styrelseledamöter är individuellt så påverkar en arbetsfördelning det personliga ansvaret. Det är dock viktigt att ha klart för sig att en dylik uppdelning av uppgifterna inte fritar övriga ledamöter från ansvar, då posten som styrelseledamot innebär att man har en viss tillsyns- och kontrollskyldighet och ett ansvar för hur arbetet är organiserat.

¹⁵ Hemström, Ideella föreningar s 41 f.

Eftersom en ideell förening är en juridisk person måste den ha någon som företräder den gentemot tredje man. Det är styrelsens uppgift att göra detta. Med styrelse avses då beslutför styrelsens majoritet. Ofta är det dock så att styrelsen har bemyndigat någon eller några i förening att teckna föreningens firma. Dessa kan vara styrelseledamöter eller annan. Avtalslagens regler gällande fullmakt och ställningsfullmakt är naturligtvis tillämpliga på ideella föreningar och för föreningar som anses som näringsidkande kan en prokurist utses enligt reglerna i prokuralagen.

I förhållande till föreningen är den som företräder denna bunden av stadgarna och instruktioner av högre organ. Den yttre gränsen för den som företräder föreningen anses, av Hemström, utgöras av föreningens ändamål som det beskrivs i stadgarna samt föreskrifter för föreningens verksamhet.

RF:s normalstadgar anger i paragraf 26 de uppgifter som de anser bör ankomma på styrelsen att besörja.

26 § Styrelsens åligganden

När årsmöte inte är samlat är styrelsen föreningens beslutande organ och ansvarar för föreningens angelägenheter.

Styrelsen skall - inom ramen för RF:s, vederbörande SF:s och dessa stadgar - svara för föreningens verksamhet enligt fastställda planer samt tillvarata medlemmarnas intressen.

Det åligger styrelsen särskilt att

- tillse att för föreningen gällande lagar och bindande regler iakttas,
- verkställa av årsmötet fattade beslut,
- planera, leda och fördela arbetet inom föreningen,
- ansvara för och förvalta föreningens medel,
- tillställa revisorerna räkenskaper m m enligt 24 §, och
- förbereda årsmöte.

Ordföranden är föreningens officiella representant. Ordföranden skall leda styrelsens förhandlingar och arbete samt övervaka att föreningens stadgar och övriga för föreningen bindande regler och beslut efterlevs. Har ordföranden förhinder skall vice ordföranden träda in i ordförandens ställe. Styrelsen skall besluta om fördelning av arbetsuppgifterna i övrigt. Har inte annat beslutats ankommer nedan angivna uppgifter på sekreteraren och kassören.

Sekreteraren

- förbereda styrelsens sammanträden och föreningens möten,
- föra protokoll över styrelsens sammanträden,
- se till att föreningens handlingar hålls ordnade och förvaras på betryggande sätt,
- se till att fattade beslut har verkställts,
- om ordföranden inte bestämmer annat, underteckna utgående handlingar,
- årligen upprätta förslag till verksamhetsberättelse för föreningen.

Kassören

- se till att medlemmarna betalar beslutade avgifter till föreningen,
- se till att föreningen söker bidrag från stat, kommun och idrottsorganisationer m.fl,
- svara för föreningens bokföring vilket innebär skyldighet att föra bok över föreningens räkenskaper,
- årligen upprätta balans- samt resultaträkningar,
- utarbeta underlag för budget och budgetuppföljning,
- se till att föreningens skatter, avgifter och skulder betalas i rätt tid,

- i förekommande fall upprätta och avge allmän självdeklaration, särskild uppgift, kontrolluppgifter, uppbördsdeklarationer och övriga föreskrivna uppgifter inom skatte- och avgiftsområdet,
- föra medlemsförteckning,
- föra inventarieförteckning, i vilken också av föreningen förvärvade priser införs,
- se till att såväl föreningens medlemmar i föreningens verksamhet som föreningens byggnader, idrottsmateriel, priser och övriga tillhörigheter är försäkrade på ett betryggande sätt.

Enligt stadgarna i övrigt är det styrelsen som tecknar föreningens firma. Styrelsen kan också utse en eller flera personer, inom eller utom styrelsen, som kan teckna föreningens firma. I frågor om medlemmar är det styrelsen, eller någon av styrelsen utsedd, som avgör om ett nytt medlemskap skall beviljas. Utträde ur föreningen anmäls hos styrelsen som även är det organ som beslutar om uteslutning eller varning av en medlem.

3 Personligt ansvar

3.1 Inledning

Då jag nu skall gå in på ansvarsfrågor är det alltså styrelseledamöterna som står i fokus. Jag skall då kort redogöra för den ställning en styrelseledamot anses ha och gentemot vilka ett personligt ansvar kan tänkas uppkomma. Eftersom det inte finns någon speciallag som reglerar frågan då det gäller ideella föreningar kommer jag att använda de aktiebolagsrättsliga reglerna för att visa grundprinciperna för ansvar inom associationsrätten. Jag har valt ABL framför FL eftersom det är teoretiskt möjligt att ett aktiebolag och en ideell förening har samma syfte och verksamhet. Vinstsyftet i ABL 12 kap 1 § är dispositivt, och verksamhetsområdet bestäms i bolagsordningen enligt ABL 2 kap 4 § 3 p utan krav på att det skall bedrivas någon ekonomisk verksamhet.¹⁶

En ideell förening är, som framgått ovan, en juridisk person som kan ingå avtal och vara part i rättegång. För de förpliktelser som uppkommer genom avtal eller skadeståndstalan svarar föreningen med sina tillgångar. Medlemmarna i föreningen och de som företräder densamma är alltså inte personligt ansvariga för föreningens förpliktelser. Detta är utgångspunkten då det personliga ansvaret för styrelseledamöter skall utredas.

Vad som är viktigt att ha klart för sig är dock att en styrelse agerar åt olika håll. Dels företräder den föreningen gentemot tredje man och dels skall den förvalta föreningens inre angelägenheter för vilket den ansvarar gentemot föreningen. Då man talar om associationer utan personligt ansvar är det alltså ansvaret mot tredje man som åsyftas.

Styrelseledamöterna får ses som sysslomän som fått medlemmarnas uppdrag att ta tillvara föreningens intressen. Föreningen har alltså ett intresse av att styrelsen sköter sin uppgift på ett bra sätt. Utöver föreningen finns det även andra grupper som har ett intresse av att styrelsen inte missköter sig när det gäller föreningens inre angelägenheter.

Eftersom ideella föreningar är juridiska personer som svarar för sina förpliktelser med de tillgångar de har är det flera grupper som indirekt har ett

¹⁶ Kedner & Roos, Aktiebolagslagen med kommentarer del I s 46 f.

intresse av att styrelsen sköter föreningens inre angelägenheter på ett korrekt sätt. De grupper som åsyftas är för det första föreningens medlemmar. Även i en ideell förning kan medlemmarna ha satsat pengar men det kan också vara andra aspekter som gör föreningen betydelsefull för medlemmarna. En annan grupp som har ett intresse i föreningen är det allmänna som kan ha anspråk på t ex skatt och arbetsgivaravgifter från föreningar som bedriver näringsverksamhet och har anställda. Om en förening har anställda är detta också en grupp som har ett skyddsvärt intresse i föreningen. Den sista av de huvudgrupper som kan urskiljas är borgenärer vilket också är den grupp som denna uppsatsen kommer att inrikta sig på.

De grupper jag nu beskrivit står i ett direkt förhållande till föreningen. Styrelsen står också i ett direkt förhållande till föreningen. Medlemmarna, det allmänna, anställda och borgenärer står dock inte i direkt relation till styrelsen.

På vilket sätt kan då styrelseledamöterna tänkas bli personligt ansvariga gentemot dessa grupper? Jag kommer först att göra en översiktlig genomgång av de regler som kan leda till att en styrelseledamot blir personligt ansvarig. Jag kommer sedan att göra en betydligt djupare granskning av hur styrelseledamöternas personliga ansvar gentemot borgenärerna ställer sig. Granskningen kommer i den delen framförallt riktas mot det skadeståndsansvar som kan bli aktuellt.

Mycket av resonemanget kommer att hämtas från aktiebolagsrätten och överföras på ideella föreningar där det är lämpligt, samt tolkas e contrario då reglernas syften inte kan anses tillämplbara på ideella föreningar. Utredningen kommer att göras genom att ett exempel på en sammanslagning mellan två ideella föreningar granskas ur detta perspektiv.

3.2 Översikt

En given förutsättning då ansvaret nu skall behandlas är att de rekvisit för en ideell förening som uppställts i praxis är för handen. Om en rättslig bedömning skulle visa att föreningen inte uppfyller det som krävs för att en ideell förening, och därmed en juridisk person, skall föreligga, får styrelseledamöterna personligt ansvar gentemot tredje man för de rättshandlingar som man genomfört för föreningen. Den fortsatta framställningen bygger dock på att det, då beslutet om samgående fattas, finns en ideell förening.

De regler som en ideell förening har att rätta sig efter är, som ovan angetts, för det första allmän lagstiftning. Skadeståndslagen är då den första normkällan som kort bör redogöras för i en översikt av de bestämmelser som kan innebära att en styrelseledamot åläggs ett personligt ansvar.

3.2.1 Skadeståndslagen

De typer av skador som är ersättningsbara enligt SkL är sak- och personskada samt ren förmögenhetsskada.

Enligt SkL 2 kap 4 § skall var och en som uppsåtligen eller av vårdslöshet vållar person- eller sakskada ersätta skadan, såvida icke annat följer av SkL. En styrelseledamot som vållar sådan skada kan alltså ådraga sig personligt ansvar för detta. Eftersom en styrelseledamot inte är att se som arbetstagare gäller

stadgandet i 2 kap 1 § fullt ut då de lindrigare reglerna i 4 kap inte blir tillämpliga.

Den typ av skada som skall behandlas i fortsättningen är dock enbart den som betecknas som ren förmögenhetsskada. Enligt SkL 1 kap 2 § är det en ekonomisk skada som uppkommer utan samband med att någon lider person- eller sakskada.

En ren förmögenhetsskada ersätts enligt SkL 2 kap 4 § om den vållats genom brott. Det är dock inte meningen att paragrafen skall tolkas e contrario. Den utgör inget hinder mot att det i rättstillämpningen utvecklas grundsatser om skadeståndsansvar för ren förmögenhetsskada även då skadevållandet inte utgör brott. Möjligheterna till detta kommer att behandlas närmare nedan.

Det krävs inte att skadevållandet utgör brott då annat är föreskrivet i speciallag. Exempel på sådan lag där annat är föreskrivet är ABL 15 kap 1 § som reglerar dels styrelseledamots skadeståndsansvar gentemot bolaget, dels ansvaret han har gentemot aktieägare och annan.

Det krävs inte heller att den rena förmögenhetsskadan vållats genom brott då ansvaret är reglerat i avtal eller i övrigt följer av avtalsrättsliga regler. För att så skall vara fallet krävs att det finns ett avtalsförhållande mellan den skadelidande och den som vållat skadan.

Av SkL följer alltså att en styrelseledamot kan bli personligt skadeståndsansvarig genom att vålla person- eller sakskada eller genom att vålla ren förmögenhetsskada genom brott. SkL tillämpas alltså enligt 1 kap 1 § om, som exemplifierats i föregående stycken, inte annat är särskilt föreskrivet eller följer av avtal eller i övrigt följer av regler om skadestånd i avtalsförhållanden. Vilka andra möjligheter eller risker finns det då att en styrelseledamot blir personligt ansvarig för föreningens förpliktelser eller handlande som han företar sig såsom styrelseledamot?

3.2.2 HB 18 kapitlet

Då styrelseledamöterna är att anse som sysslomän är HB 18 kap tillämpligt. Det är HB 18 kap 1 § som anger styrelseledamöternas vård- och omsorgsplikt i förhållande till föreningen. En styrelseledamot som inte fullgör denna plikt gentemot föreningen kan bli personligt ansvarig för skada som föreningen lider. Skadeståndskravet grundas då på HB 18 kap 4 § som stadgar att en ombudsman som vållar skada genom försummelse eller svek blir ansvarig för skadan. Denna försummelse kan bestå i att styrelseledamoten brister i sin vård- och omsorgsplikt genom att uppsåtligt eller av vårdslöshet bryta mot föreningens stadgar. När medlemmarna på stämman beslutar huruvida styrelsen skall beviljas ansvarsfrihet eller inte är det detta ansvar som avses.

När det gäller ansvaret utåt, alltså mot tredje man, anses det att stadgandet i HB 18 kap 2 § förlorat sin aktualitet genom avtalslagens noggranna reglering av fullmäktiges behörighet och ansvar utåt.¹⁷

3.2.3 Avtalslagen

En annan lagstiftning som kan göra en styrelseledamot personligt ansvarig är alltså AvtL. Styrelsen företräder föreningen gentemot tredje man. Genom att

¹⁷ Karnov, kommentar till Handelsbalken av Erik Nerep med hänvisning till Tiberg.

överträda sin behörighet på ett sådant sätt att föreningen enligt AvtL inte blir bunden vid avtalet kan styrelseledamöterna ådraga sig ett personligt ansvar. Enligt AvtL 2 kap 25 § är den som uppträder som fullmäktig, alltså styrelseledamoten, skyldig att ersätta den skada som drabbar tredje man genom att denne inte kan göra rättshandlingen gällande mot huvudmannen.

3.2.4 Offentligrättslig lagstiftning

Det bör även nämnas att styrelseledamöter kan bli personligt betalningsansvariga när det gäller betalning av mervärdesskatt, innehållen källskatt, arbetsgivaravgifter och punktskatter.¹⁸ Dessa regler kommer inte att behandlas i det följande.

3.2.5 Aktiebolagslagen och föreningslagen

Att dra paralleller från närliggande speciallagar har ovan angetts som en normkälla för ideella föreningar. De lagar som ligger närmast till hands är då ABL och FL. Bägge dessa lagar har stadgande som reglerar styrelseledamöternas skadeståndsansvar. I ABL regleras ansvaret i 15 kap 1 § och i FL regleras det i 13 kap 1 §. Dessa lagrum reglerar dels styrelseledamöternas skadeståndsansvar inåt, alltså gentemot bolaget/föreningen och dels deras ansvar utåt, alltså gentemot tredje man. Stadgandena är uppbyggda på samma sätt i de bägge lagarna. I fortsättningen av detta stycke refererar jag bara till reglerna i ABL om inte reglerna i FL avviker från dessa regler.

Styrelseledamöternas ansvar utåt är mer begränsat än det ansvar de har mot bolaget. För att ansvar mot bolaget skall vara aktuellt krävs att styrelseledamoten uppsåtligen eller av oaktsamhet skadar bolaget när de fullgör sitt uppdrag. Då skadan tillfogas aktieägare eller någon annan krävs det att det skett genom överträdelse av ABL, tillämplig lag om årsredovisning eller bolagsordningen.

Då det gäller styrelseledamotens situation finns det dock ett samband mellan ansvaret utåt och ansvaret mot bolaget/föreningen. Om styrelseledamoten genom oaktsamhet orsakat ett kontraktsbrott från bolagets sida så är det bolaget som är ansvarigt gentemot den utomstående eftersom det är bolaget som är avtalspart. Styrelseledamoten kan i det läget bli skadeståndsskyldig gentemot bolaget enligt ABL 15 kap 1 § första meningen för det belopp som bolaget tvingas betala i skadestånd.

3.2.5.1 Indirekt skada

En fråga som är föremål för diskussion är huruvida borgenärer och aktieägare kan bli berättigade till skadestånd av styrelseledamöter genom att de, borgenärerna och aktieägarna, drabbas av indirekt skada då bolaget/föreningen lider skada på grund av styrelseledamöternas handlande. Då det i fortsättningen av uppsatsen är borgenärernas ställning som är av intresse redogör jag bara för det som anses gälla dem, då indirekt skada anses föreligga. Det argument som direkt kan anföras mot att borgenärer skall kunna kräva ersättning vid indirekt skada är att

¹⁸ Skattebetalningslag (1997:483) 12 kap 6 §.

styrelseledamöterna i dessa fall försummat sina plikter primärt mot bolaget. Enligt Rolf Dotevall lider det argumentet av en väsentlig brist.¹⁹ Om bolaget inte har för avsikt att rikta ett skadeståndsanspråk mot styrelsen skulle borgenärer stå helt utan möjlighet att få ersättning vid kanske allvarlig pliktförsummelse av bolagsledningen gentemot bolaget. Det finns istället skäl som talar för att en borgenär skall kunna få ersättning för indirekt skada. I betänkandet till 1944 års lag uttalas det följande när det gäller indirekt skada:

”Vissa aktiebolagsrättsliga regler, som lända till skydd för bolaget, måste nämligen anses äga en sådan betydelse för enskilda aktieägare eller bolagsborgenärer, att dessa böra kunna föra talan om ersättning för den medelbara (indirekta) skada, som genom överträdelse av reglerna tillskyndas dem. En rätt till sådan talan är särskilt påkallad med hänsyn därtill att förslaget - av skäl som utvecklats i inledningen till avdelningen om talan mot styrelseledamot m. fl. - kvarstår på gällande svensk lagstiftnings ståndpunkt, att skadeståndstalan å bolagets vägnar icke, såsom enligt vissa främmande rättssystem är fallet, kan föras av enskild aktieägare och understundom även av bolagsborgenär. Vilka rättsregler, som på nu angivet sätt skola anses åsyfta att bereda skydd icke endast för bolaget utan även för enskild aktieägare och borgenärer mot medelbar skada, är ett spörsmål, vars besvarande synes böra överlämnas till rättstillämpningen och rättsvetenskapen.”²⁰

I förarbetena till 1975 års aktiebolagslag är ståndpunkten densamma.

”En tredje man kan också tänkas ha ett anspråk på ersättning för s.k. *medelbar* skada, dvs. sådan som drabbar bolaget och därigenom indirekt enskild aktieägare eller borgenär. Dit hör särskilt reglerna om bolagets bundna kapital, Stenbeck m.fl. s.492.”²¹

Inställningen har inte förändrats i SOU 1995:44 där även NJA 1979 s 157 anses stödja denna uppfattning.

”Vad gäller enskild bolagsborgenärs rätt till ersättning, är till en början att märka att bifall till en bolagsborgenärs skadeståndstalan enligt 15 kap. 1 § andra meningen förutsätter att bolaget blivit insolvent genom den skadegörande handlingen eller att denna förvärrat en redan bestående insolvens hos bolaget. Att en åtgärd försämrar bolagets ekonomiska ställning medför inte rätt till ersättning för borgenären, om bolaget efter åtgärdens vidtagande fortfarande bedöms kunna betala sina skulder allt efter som de förfaller, NJA 1979 s. 157. Eftersom borgenärens rätt till skadeersättning endast inträder i fall av bolagets insolvens, torde man oftast kunna räkna med att bolagets konkursbo för talan om ersättning för den skada som direkt tillfogats bolaget och indirekt drabbat borgenären. I vart fall om konkursboet av någon anledning inte skulle föra sådan talan, måste emellertid den enskilde borgenären - i överensstämmelse med vad som antogs i SOU 1941:9 - ha rätt att för egen räkning föra talan om ersättning för den indirekta skada som tillfogats honom. Någon dubbel ersättningsskyldighet kan naturligtvis inte inträda för den organledamot mot vilken borgenären riktar sin talan. Erhåller bolaget ersättning, har borgenären inte lidit någon skada. I nu avsedda fall kan organledamoten freda sig mot borgenärens anspråk även genom att betala det omtvistade beloppet direkt till bolaget. Förs talan av flera borgenärer, måste skadeståndet fördelas dem emellan enligt förmånsrättsordningens regler.”²²

Exempel på regler som skyddar bolaget men även anses vara av den karaktären att de skyddar bolagsborgenärerna är enligt förarbetena vinstutdelningsreglerna i ABL 12:5. För att indirekt skada skall anses drabba en borgenär krävs det att bolaget blivit insolvent genom den skadegörande handlingen. Det måste finnas ett orsakssamband mellan den skadegörande handlingen och att borgenären i fråga

¹⁹ Dotevall, Skadeståndsansvar för styrelseledamot och verkställande direktör s 471 ff.

²⁰ SOU 1941:9, s 641.

²¹ SOU 1971:15, s 353.

²² SOU 1995:44, s 247 f.

inte får betalt. Detta framgår av NJA 1979 s 157. Det anses att möjligheten att föra talan vid indirekt skada är subsidiär. Om bolaget eller konkursboet för skadeståndstalan för samma skada kan borgenär alltså inte föra talan om ersättning för indirekt skada.²³

Ståndpunkten att borgenärer skall kunna få ersättning för indirekt skada är inte oemotsagd. Nial-Johansson menar att det är fullt tillräckligt med bolagets, alternativt konkursboets, rätt att kräva ersättning av styrelsen vid olaglig vinstutdelning.²⁴ Nial-Johansson anser vidare att den tolkning som görs av NJA 1979 s 157 i SOU 1995:44 när det gäller indirekt skada inte kan förenas med vad HD anför och att den går utöver vad som var föremål för prövning i målet.²⁵

3.2.5.2 Ansvarsgenombrott

Det finns eventuellt en ytterligare möjlighet för en styrelseledamot att drabbas av personligt ansvar. Vid mycket speciella omständigheter har aktieägare eller medlemmar i ekonomisk förening ålagts ett personligt ansvar genom så kallat ansvarsgenombrott. Det innebär att domstolen utan stöd av lag bryter igenom huvudregeln om aktieägares eller förningsmedlemmars frihet från personligt ansvar. Praxis på området är begränsad. De avgöranden som finns anses dock ge några grundläggande rekvisit för att ansvarsgenombrott skall vara möjligt.

Det fall som torde vara det mest refererade i detta sammanhang är NJA 1947 s 647. Omständigheterna i fallet var följande. Fyra aktiebolag och en stad ägde kraftverk vid en å. För att förvärva en damm så att de kunde reglera vattenflödet bildade de ett aktiebolag. Aktiekapitalet i bolaget var 30 000 kronor. De kostnader dammen hade för skötsel och underhåll betalades av aktieägarna genom aktieägartillskott. Bolaget fick inte betalt för den vattenreglering man utförde.

Vid en vårflod uppstod översvämningsskador på annans mark på grund av dammen. Skadeståndskravet på bolaget innebar att detta försattes i konkurs. Den skadelidande markägaren yrkade då att aktieägarna själva skulle betala ersättningsbeloppet. Hans talan bifölls i alla instanser.

Det är tre rekvisit som anses vara avgörande i målet. Bolaget utgjorde bara ett gemensamt verkställighetsorgan för handhavandet av vattenhushållningen vid dammen och det hade således ingen självständig förvaltning. Bolaget hade inget självständigt affärsmässigt syfte och det var underkapitaliserat i förhållande till den verksamhet som det skulle bedriva.

Det finns också andra omständigheter som anses påverka bedömningen. Hellner menar att principen om ansvarsgenombrott inte torde kunna tillämpas på andra bolag än de som har ett begränsat antal delägare.²⁶ Praxis tyder också på att det finns en skillnad mellan inomobligatorisk och utomobligatorisk skada. Ännu finns inget exempel på ansvarsgenombrott vid inomobligatorisk skada.

Då ämnet för denna uppsats är styrelseledamöters personliga ansvar kan resonemang kring ansvarsgenombrott förefalla ligga utanför uppsatsens område. Det är dock inte uteslutet att principen om ansvarsgenombrott kan tillämpas även när det gäller ledningsorgan.

²³ Dotevall, Skadeståndsansvar för styrelseledamot och verkställande direktör s 477.

²⁴ Nial-Johansson, svensk associationsrätt i huvuddrag s 347.

²⁵ A s 347 not 37.

²⁶ Hellner, Juridiska personers skadeståndsansvar, Teori och praxis, Festskrift 1964 till Karlgren, s 166.

I SOU 1987:59 framlades ett lagförslag som syftade till att införa regler om ansvarsgenombrott i ABL och FL. Utöver ägarna och medlemmarna stadgas i förslaget att även den som har ett bestämmande inflytande över föreningens verksamhet är ansvarig enligt de grunder som gäller för ägarna eller medlemmarna.²⁷ Enligt förslaget skulle regeln då även vara tillämplig på styrelseledamöter och verkställande direktör. Ansvaret beror i så fall inte på deras ställning som funktionärer i bolaget. Det avgörande är det förhållandet att det blivit en faktisk förskjutning av bestämmanderätten från aktieägare till bolagsfunktionären. Förslaget antogs aldrig men ett liknande resonemang skulle kunna föras av domstolen när övriga förutsättningar för ett ansvarsgenombrott är för handen. Det torde inte vara ovanligt att det i ideella föreningar finns styrelser, eller enskilda styrelseledamöter, som har mer inflytande än vad deras ställning som styrelseledamot formellt sett ger.

4 Typfall

4.1 Inledning

Det som kommer att ligga till grund för den fortsatta framställningen är en sammanslagning av två ideella föreningar. Sammanslagningen genomförs genom att en ny förening bildas vari de två föreningarna skall uppgå. Det är då meningen att de två föreningarnas samtliga tillgångar och skulder skall övertas av den nya föreningen. Sammanslagningar av det här slaget är inte helt ovanliga då det gäller idrottsföreningar.

När sammanslagningen är klar kanske det visar sig att den nya föreningen inte är villig att betala en skuld till en av de tidigare föreningarnas borgenär. Borgenären i sin tur har ingen vetskap om att gäldenären upphört och att en ny förening övertagit skulden. Vilka möjligheter har borgenären att få ersättning av de som varit styrelseledamöter i den förening som ingått avtalet men sedan upphört?

Ett samgående enligt ovan innebär att ett gäldenärsbyte skett. När det gäller aktiebolag och ekonomiska föreningar finns detta förfarande reglerat i respektive lag. Det utmärkande för de reglerna är att fusionen kan genomföras utan att någon särskild överenskommelse med enskilda borgenärer krävs. Detta är ett undantag från den för svensk rätt gällande huvudregeln att det krävs godkännande från borgenär vid gäldenärsbyte.²⁸

Hur påverkar då reglerna om gäldenärsbyte styrelseledamöternas personliga ansvar gentemot borgenärerna vid ett samgående mellan två ideella föreningar? Detta är en av frågorna som kommer att behandlas i det följande. Den första frågan av relevans för styrelseledamöternas personliga ansvar är dock en annan. Vilken delaktighet i beslutet krävs för att skadeståndsansvar för styrelseledamöterna skall anses vara en möjlighet för borgenärerna att få ersättning?

²⁷ SOU 1987:59 s 128 och 137.

²⁸ Rodhe, Obligationsrätt s 642.

4.2 Beslutet

I förhållande till föreningen anses den yttre gränsen för styrelsens handlande utgöras av föreningens ändamål enligt stadgarna samt de föreskrifter för föreningens verksamhet som finns. Ett beslut om samgående med en annan förening genom att upphöra med den egna föreningen och bilda en ny torde i princip alltid ligga utanför föreningens ändamål. Det är alltså ett beslut som skall fattas av stämman. I praktiken kan det nog förutsättas att en sammanslagning av två idrottsföreningar sker på styrelsens initiativ. Vilken betydelse för ansvarsfrågan har det då att beslutet formellt sett fattas av stämman?

Styrelsen arbetar, som ovan nämnts, åt två olika håll. Dels sköter den föreningens inre angelägenheter, dels företräder den föreningen gentemot tredje man. Även styrelseledamöternas ansvar måste hållas isär på detta vis. Detta syns tydligt i skadeståndsreglerna i ABL och FL. Skadeståndsansvaret gentemot bolaget/föreningen är något vidare jämfört med det skadeståndsansvar som styrelseledamöterna har gentemot tredje man. Stämmans godkännande ger också olika verkningar beroende på åt vilket håll ansvaret görs gällande.

Inom bolagsrätten anses det att det går att undvika ansvar för pliktförsummelse mot bolaget genom att inhämta bolagsstämmans samtycke innan åtgärden vidtas.²⁹ Det väsentliga för frågan ovan är dock att samtycket inte påverkar ansvaret gentemot tredje man. Detta resonemang gäller åtgärder som styrelsen kunnat genomföra utan stämmans medverkan. Hur förhåller det sig då med beslut som det kommer an på stämman att fatta? När det gäller ansvaret mot bolaget uttalar aktiebolagskommittén följande:

”Styrelseledamot eller verkställande direktör kan inte utan vidare undgå skadeståndsskyldighet under hänvisning till att han följt beslut av ett överordnat bolagsorgan. Enligt 8 kap. 13 § andra stycket får ställföreträdare inte efterkomma föreskrift av bolagsstämman eller annat bolagsorgan, om föreskriften inte är gällande därför att den står i strid med aktiebolagslagen eller bolagsordningen. Vidare gäller, utan uttryckligt lagstöd, att styrelsen inte får verkställa beslut av bolagsstämman, som styrelsen finner innefatta ett uppenbart åsidosättande av bolagets intressen.”³⁰

En styrelseledamot kan alltså drabbas av skadestånd även om ett beslut fattats av stämman.

Hur förhåller det sig då i förhållande till tredje man? Kan styrelseledamöter i aktiebolag bli skadeståndsansvariga gentemot tredje man för att de genomför beslut som är fattade av stämman?

Det torde inte heller då vara ansvarsbefriande för en styrelseledamot att beslutet formellt sett fattas av bolagsstämman. Framförallt inte om man beaktar att bolagsstämmans samtycke inte påverkar styrelseledamotens ansvar i förhållande till tredje man. Det blir en fråga om orsakssamband mellan styrelseledamöternas handlande och skadan. Diskussionen kring indirekt ansvar som redogjorts för ovan visar att en princip som kan utläsas inom aktiebolagsrättsliga skadeståndsregler är att den som medverkat till beslutet också kan göras ansvarig. Ansvaret är individuellt och får bedömas utifrån styrelseledamöternas individuella handlande. Som exempel på regel som skulle kunna konstituera indirekt ansvar för styrelseledamöter gentemot borgenärer nämns ju vinstutdelningsregeln i ABL 12:2. Vinstutdelningen beslutas av

²⁹ Dotevall, Skadeståndsansvar för styrelseledamot och verkställande direktör s 179 ff.

³⁰ SOU 1995:44 s 96.

stämman men skadeståndsansvar kan ändå drabba styrelseledamöterna för deras medverkan.

Principen torde vara den samma för ideella föreningar. Kan ett orsakssamband visas är det inte ansvarsbefriande gentemot tredje man att styrelsen fått stämmans samtycke eller att beslutet anses ankomma på stämman.

4.3 Galdenårsbyte

Ett samgående genom det förfarande som beskrivits innebär att den nya föreningen inträder som ny galdenär i förhållande till borgenären. För frågeställningen i denna uppsats är det framförallt frågan om den hittillsvarande galdenärens ställning som är av intresse men även den nye galdenärens ställning kommer att behandlas.

4.3.1 Den nya föreningen

De två föreningarna går samman genom ett förfarande som i ABL och FL benämns fusion genom kombination. Den nya föreningen kan då sägas lova de gamla föreningarna att den inträder som ny galdenär. Enligt Rodhe innebär dock inte det att den har inträtt som sådan.³¹ Ett sådant löfte har nämligen inte någon direkt tredjemansverkan. Den nya föreningen skulle kunna göra en tredjemansutfästelse med verkan direkt mot borgenären men eftersom dessa samgående genomförs i tron att fusionsförfarandet är tillämpligt torde detta aldrig ske. När fusioner genomförs enligt ABL eller FL har däremot det nya bolagets eller den nya föreningens åtagande omedelbar tredjemansverkan.³²

När blir då den nya föreningen ansvarig gentemot borgenären? Ansvaret kan inträda genom en uttrycklig utfästelse från den nya föreningen till borgenären. Det kan dock vara så att den nya föreningen inte infriar sitt löfte till de gamla föreningarna att den skall inträda som ny galdenär. Enligt Rodhe kan den hittillsvarande galdenären, alltså den gamla föreningen, överlåta sin rätt till borgenären. Det anses då innebära att borgenären kommer i samma position som om den nye galdenärens löfte haft tredjemansverkan.

I det typfall som ligger till grund för denna framställning skulle dock den gamla föreningen ha upphört att fungera som juridisk person. Det skulle inte finnas några medlemmar och inte heller något organ som företräder föreningen. Rent praktiskt skulle det vara svårt att åstadkomma en överlåtelse och några påtryckningsmedel för att få en sådan överlåtelse till stånd är svåra att finna. Ett sådant verktyg skulle vara att styrelseledamöterna anses vara personligt skadeståndsansvariga gentemot den skadelidande borgenären. Med stor sannolikhet är det också så, att åtminstone några av de styrelseledamöter som funnits i den gamla föreningen sitter i den nya styrelsen. Intresset av att den nya föreningen inträder som galdenär genom en uttrycklig utfästelse skulle sannolikt vara betydligt större om dessa styrelseledamöter annars riskerade ett personligt skadeståndsansvar.

Ett annat alternativ skulle kunna vara att tillämpa konkursrättsliga regler om förutsättningar för ett upptagande av likvidationsförfarande finns enligt de regler

³¹ Rodhe, Obligationsrätt s 610.

³² A a s 611.

som redogörs för nedan.³³ Det skulle ju vid ett likvidationsförfarande inte finnas några tillgångar att betala borgenärens fordran med eftersom det sakrättsliga momentet för tillgångarnas övergång till den nya föreningen torde vara tradition, vilket får förutsättas vara uppfyllt i detta läget. De konkursrättsliga återvinningsreglerna är då tillämpliga för att komma åt tillgångarna.

Ansvar för en ny gäldenär kan enligt Rodhe även inträda genom att han från den hittillsvarande gäldenären förvärvar egendom som har en förpliktelse anknuten. Detta är då på sakrättsliga grunder och det rör sig vanligen om förpliktelser för vilka gäldenären bara svarar med egendomen i fråga.

Förutsättningarna kan då vara att borgenären i typfallet har lämnat ett lån eller kredit utan säkerhet. Den nya föreningen gör ingen utfästelse till borgenären avseende sitt ansvar för skulden. Ställningen för den nya föreningen torde under de förutsättningarna vara den att föreningen inte är ansvarig gentemot borgenären. Föreningen kan naturligtvis även göra en utfästelse till borgenären och därigenom vara ansvarig gentemot borgenären. Det kan dock även i dessa fall finnas anledning för borgenären att vända sig till den hittillsvarande gäldenären istället för den nye gäldenären. Det är utifrån den inställningen hos borgenären som typfallet utreds.

4.3.2 Den gamla föreningen

Den gamla föreningens ställning kommer först att behandlas ur gäldenärsbytessynpunkt. Efter det granskas betydelsen av dessa regler för föreningens upphörande eftersom beslutet om samgående, av de inblandade, förväntas innebära att den gamla föreningen är upplöst.

När upphör gäldenärens, alltså den gamla föreningens, ansvar gentemot borgenären vid substitution? Huvudregeln i svensk rätt är att hittillsvarande gäldenärs ansvar inte upphör utan borgenärens samtycke.³⁴ Samtycket kan lämnas uttryckligen eller genom vissa åtgärder som anses likvärdiga med ett samtycke. Som exempel på sådana åtgärder nämner Rodhe att borgenären aktivt medverkar till att den nye gäldenären påtager sig ansvaret eller att borgenären gör sin rätt gällande mot den nye gäldenären.³⁵

Det finns vissa undantag från huvudregeln. Vid fusioner enligt ABL och FL krävs inte samtycke av borgenärerna för övertagande av de överlåtande bolagens/föreningarnas skulder. De borgenärer som motsätter sig fusionen har dock rätt att få full betalning eller betryggande säkerhet för sina fordringar. Det finns även ytterligare undantag men dessa är i första hand knutna till egendom och av så speciell karaktär att de inte är av intresse för den fortsatta framställningen.

Eftersom fusionsreglerna inte är tillämpliga vid ett samgående mellan ideella föreningar så står det klart att föreningens ansvar gentemot borgenären inte upphör genom det förfarande som används i typfallet. Detta gäller då så länge borgenären inte gör sin rätt gällande mot den nya föreningen.

³³ Se nedan not 42.

³⁴ Mellqvist och Persson, *Fordran & skuld* s 45 f.

³⁵ Rodhe, *Obligationsrätt* s 644.

4.3.3 Upplösning

Om den gamla föreningen inte blir befriad från ansvaret gentemot borgenären, kan den då anses vara upplöst?

För utomstående är det viktigt att avveckling av associationer utan personligt ansvar sker på ett sätt som skyddar de utomståendes intressen. För aktiebolag och ekonomiska föreningar finns det ett begränsat antal möjligheter att upplösa associationen enligt respektive speciallag. Det normala förfarandet torde vara genom likvidation. De kan också upphöra genom konkurs eller fusion. Dessa tre förfarande är noggrant reglerade i respektive lag för att erbjuda bästa möjliga skydd för aktieägare/medlemmar och annan tredje man. Aktiebolag och ekonomiska föreningar kan även upphöra genom att verksamheten faktiskt upphört och det inte finns några tillgångar eller skulder. Enligt ABL 13 kap 18 § och FL 11 kap 18 § skall registreringsmyndigheten efter viss undersökning avföra bolaget/föreningen ur registret om någon anmälan rörande bolaget/föreningen inte inkommit de tio senaste åren. När bolaget/föreningen är avfört ur registret är det/den enligt samma stadgande upplöst.

En ideell förening upphör i normalfallet genom likvidation. En konkurs som avslutas utan överskott anses också innebära att föreningen är upplöst.

Det finns inga fusionsregler för ideella föreningar. Eftersom det, enligt Nial-Johansson, krävs stöd i uttryckliga fusionsregler för en överföring av skulder utan samtycke av borgenärerna så torde det inte heller vara möjligt att tillämpa ABL:s och FL:s regler analogt.³⁶

Eftersom en ideell förening inte registreras kan den inte heller upphöra genom att avföras ur något register. Undantaget är näringsdrivande ideella föreningar som skall registreras i handelsregistret.³⁷ Enligt 17 § handelsregisterlagen gäller även för registrerad näringsidkare att dessa skall avföras ur registret om de ej gett in någon anmälan under de tio senaste åren. Nial-johansson anser att det, i likhet med reglerna i ABL och FL, innebär att föreningen upphört även om det inte uttryckligen sägs så i handelsregisterlagen.³⁸

Beslut om likvidation i en ideell förening anses, som ovan nämnts, ankomma på stämman att avgöra. Det kan i stadgarna finnas regler om kvalificerad majoritet för att besluta om likvidation. Finns det inga sådana regler är det enligt Nial-Johansson knappast möjligt att kräva kvalificerad majoritet i analogi med ABL:s och FL:s likvidationsregler.³⁹ Normalregeln för stämmobeslut, alltså absolut majoritet, anses räcka även för ett så viktigt ärende som föreningens upphörande.

Då ett beslut om likvidation är fattat skall det även utses likvidatorer. Dessa skall sedan genomföra likvidationen tills de behållna tillgångarna är skiftade. Det finns inget hinder mot att det är styrelseledamöterna som utses till likvidatorer.⁴⁰ För ideella föreningars likvidation torde det vara det vanligaste tillvägagångssättet.

Under likvidationsperioden skall föreningens tillgångar realiseras i den omfattningen att föreningens skulder kan betalas. När skulderna är betalda kan skifte av de kvarvarande tillgångarna förrättas.

³⁶ Nial-Johansson, Svensk associationsrätt i huvuddrag s 312.

³⁷ Se ovan not 7.

³⁸ Nial-Johansson, Svensk associationsrätt i huvuddrag s 319.

³⁹ A a s 156.

⁴⁰ Jfr ABL 13 kap 7 § och Kedner, Roos & Skog, Aktiebolagslagen med kommentarer del II s 179.

För ideella föreningar är det vanligt att det föreskrivs i stadgarna hur behållningen skall fördelas. Då ett samgående genomförs genom att den gamla föreningen först likvideras bör alltså stadgarna ändras så att de behållna tillgångarna överförs till den nya föreningen vid skiftet. Ett skäl till att det är vanligt att det redan finns föreskrifter om att behållningen inte skall delas mellan föreningens medlemmar, som är den allmänna associationsrättsliga principen, är risken att den ideella föreningen kan betraktas som en oregistrerad ekonomisk förening om uppkommande vinst enligt stadgarna skall fördelas mellan medlemmarna. För att så skall vara fallet krävs, som tidigare redogjorts för, att den verksamhet som föreningen bedrivit varit ekonomisk.⁴¹

Då föreningens behållna tillgångar skiftats torde det enligt Nial-Johansson krävas att likvidatorerna sammanställer en slutredovisning av likvidationsförfarandet. När den framlagts på stämma är föreningen upplöst.

För typfallet gäller då följande. Reglerna om fusion är inte tillämpliga, det är inget konkursförfarande och att föreningen skulle upphört genom att verksamheten faktiskt upphört och att föreningen inte längre har varken skulder eller tillgångar är uteslutet av flera anledningar. Dels är tidsrekvisitet inte uppfyllt och dels har föreningen genom gäldenärsbytesreglerna fortfarande skulder. Det är inte heller säkert att en idrottsförening är registrerad i handelsregistret.

Det förfarande som återstår är då likvidationsförfarandet. Eftersom föreningen inte ens försökt genomföra en likvidation torde den redan på denna grund fortfarande vara ansvarig för sina skulder i förhållande till gamla borgenärer då den inte är formellt upplöst. En annan sak är att den inte kan anses vara en juridisk person i förhållande till nya avtalsparter eftersom den inte uppfyller de rekvisit som uppställts i praxis avseende ideella föreningar.

Även om, i ett aktiebolag eller en ekonomisk förening, ett likvidationsförfarande genomförts, och bolaget/föreningen är formellt upplöst, stadgas det i ABL 13 kap 16 § och FL 11 kap 16 § att likvidationsförfarandet skall återupptas om det visar sig att det finns tillgångar eller om talan väcks mot bolaget/föreningen. Detta innebär att den formella upplösningen av aktiebolag och ekonomiska föreningar inte har några konsekvenser för ansvaret för bolagets/föreningens skulder. Eftersom även ideella föreningar är associationer utan personligt ansvar torde samma regler gälla för dessa.⁴²

Av detta resonemang följer alltså att den gamla föreningen är ansvarig gentemot borgenären. Det innebär också att de regler och principer avseende styrelseledamöternas ansvar som redogjorts för ovan kan vara möjliga alternativ för borgenären att få ersättning.

4.4 Alternativ

När det gäller styrelseledamöters personliga ansvar för ren förmögenhetsskada som drabbar föreningens borgenärer finns det då, enligt översikten ovan, några alternativ som skulle kunna ligga till grund för ett sådant ansvar.

Skadan kan för det första ha vållats genom brott från styrelseledamöternas sida. Brottet skall vara riktat mot borgenären och han skall därigenom ha drabbats av direkt skada. Skadeståndslagets regler är tillämpliga under dessa förutsättningar. Det finns också möjlighet att argumentera för en utvidgning av

⁴¹ Se ovan not 4.

⁴² Se ovan not 33.

skadeståndsansvaret enligt SkL för ren förmögenhetsskada till att gälla även vissa situationer då ansvarsgrunden inte utgör brott.

Skadeståndsansvar för ren förmögenhetsskada kan vara för handen i situationer då det föreligger ett kontraktsförhållande mellan skadevållaren och skadelidande eller då skadeståndsansvar stadgas enligt särskild lagstiftning.

Typexempel på sådan lagstiftning är då ABL och FL. En prövning av huruvida ABL:s eller FL:s regler eller principer kan anses vara analogt tillämpliga i det speciella fallet får alltså göras. Med principer avses även det ansvar som diskuterats ovan i form av ansvarsgenombrott och indirekt ansvar.

Styrelseledamöterna kan även drabbas av skadeståndsansvar enligt AvtL 25 § om borgenären inte kan göra avtalet gällande mot föreningen på grund av att styrelseledamöterna överskridit sin befogenhet eller behörighet.

4.4.1 Brottslig gärning

Vilka brott skulle kunna vara aktuella vid ett samgående mellan två föreningar som genomförs utan att borgenärerna informeras? Anledningen till att samgående genomförs utan att ett likvidationsförfarande vidtas får förutsättas vara okunskap hos styrelseledamöterna. Det finns i dessa typfall inte heller någon vinning för de enskilda styrelseledamöterna. Eftersom jag förutsätter att det är okunskap som ligger bakom förfarandet saknas ju också uppsåt till eventuella brott. Skadeståndsanspråk för ren förmögenhetsskada enligt ordalydelsen i SkL 2:4 är alltså, som jag ser det, inte ett relevant alternativ i denna situation.

4.4.2 Skadeståndsrättsliga principer

Skadeståndslagen har karaktären av en ramlagstiftning.⁴³ Det innebär att reglerna är av generell natur och avsedda att kunna användas under vitt skiftande förhållande. Reglerna kompletteras av allmänt erkända skadeståndsrättsliga grundsatser. Lagens karaktär av ramlagstiftning gör att dess regler inte får läggas till grund för e contrarioslut.

Den allmänna culparegeln i 2 kap 1 § SkL innebär alltså inte att skadeståndsskyldighet inte kan åläggas en person även om denne inte vållat skadan genom uppsåt eller oaktsamhet. Av det följer att domstolen har möjlighet att ålägga en person skadeståndsansvar enligt normskyddsläran⁴⁴ på en rent objektiv grund.

Då reglerna inte får ligga till grund för e contrarioslut är det även möjligt för domstolen att ålägga skadeståndsskyldighet för ren förmögenhetsskada då den inte vållats genom brott.

Möjligheten att tillämpa normskyddsläran och att ålägga ett skadeståndsansvar för ren förmögenhetsskada då ansvarsgrunden inte utgörs av brott är två viktiga utgångspunkter i den fortsatta framställningen.

⁴³ Nordenson, Bengtsson och Strömbäck, Skadestånd s 77 f.

⁴⁴ Se nedan avsnitt 6.2.

4.4.3 Behörighetsöverskridande

Att det är föreningen som är part i avtalet när det ingås är i typfallet ostridigt. De avtalsrättsliga reglerna då inte tillämpliga och kommer inte att behandlas ytterligare.

4.4.4 Paralleller till ABL och FL

Tyngdpunkten i utredningen kommer att läggas på möjligheten att ålägga ett skadeståndsansvar för ren förmögenhetsskada utan att den vållats genom brott. En jämförelse med de aktiebolagsrättsliga reglerna för att eventuellt dra analogislut är då intressant eftersom ABL innehåller skadeståndsregler som utsträcker ansvaret för ren förmögenhetsskada på detta vis. Även FL innehåller skadeståndsregler som utsträcker detta ansvar. Jag använder dock konsekvent ABL:s bestämmelser i arbetet. De skadeståndsregler som är relevanta är för övrigt identiskt uppbyggda i respektive lag.

Utöver skadeståndsreglerna är även likvidationsreglerna av intresse för det typfall som ställts upp.

5 Skadestånd

5.1 Inledning

Det skadeståndsansvar som kommer att diskuteras bygger på SkL, allmänna skadeståndsrättsliga principer och skadeståndsregler i speciallag.

Det finns i typfallet inget avtal mellan styrelseledamoten och borgenären. Utgångspunkten är alltså att det är ett utomobligatoriskt skadeståndsansvar som skall utredas. En metod att utvidga ansvaret för ren förmögenhetsskada har dock i praxis varit att anse att ett avtalsförhållande mellan skadevållare och skadelidande varit för handen, vilket kommer att utredas även avseende typfallet.

Inom skadeståndsrätten kan det sägas att det finns två huvudproblem. Det första problemet är att avgöra vilket handlande som kan konstituera skadeståndsskyldighet för skadevållaren och det andra problemet är att avgöra vilka som är ersättningsberättigade.

Den risk för att skada annan som skadevållarens situation innebär avgör enligt vilka förutsättningar ansvaret bedöms. Om skadevållaren orsakar skada i en situation som typiskt sett innebär stor risk för annan, som t ex driften av järnvägstrafik, kan lagstiftaren ha valt att ålägga ett strikt ansvar för detta handlande. Då strikt ansvar är stadgat krävs inte att handlandet varit oaktsamt för att det skall vara ansvarsgrundande.

Den vanligaste metoden för att avgöra om handlandet är ansvarsgrundande är dock att det bedöms enligt culpaparegeln.

5.2 Culpa

Ett utomobligatoriskt skadeståndsansvar är i allmänhet ett ansvar enligt culpaparegeln. Skadan skall alltså ha vållats genom uppsåt eller vårdslöshet.

Bedömningen av någons handlande sker utifrån de aktsamhets- eller handlingsnormer, skrivna eller oskrivna, som anger handlingsmönster för människor i olika situationer.

Förutom den objektiva sidan, alltså handlandet i förhållande till de handlingsregler som finns på området innefattar culparegeln även en subjektiv sida. Handlandet bedöms då utifrån skadevållarens personliga förutsättningar. Kravet för att handlingen skall vara ansvarsgrundande är att skadevållaren kan lastas för att han avvikit från de handlingsregler som finns på området. Att personliga förutsättningarna gör att skadevållaren inte är kompetent nog att handla enligt de handlingsregler som finns för en viss situation är dock inte alltid ansvarsbefriande. Att försätta sig i en situation som man inte behärskar kan också anses vara vårdslöst och innebära att skadeståndsansvar inträder.

När det gäller ansvarsgrunden kommer vissa förutsättningar tas för givna i typfallet vilket gör att culparegeln inte kommer att ägnas vidare uppmärksamhet.

5.3 Adekvat kausalitet

Det andra huvudsakliga problemet inom skadeståndsrätten är alltså att avgöra vilka som är ersättningsberättigade då en skada inträffat genom ett handlande som är ansvarsgrundande. Det är då ansvarsgränsen som skall avgöras. Den metod som valts för att avgöra var gränsen skall dras är kravet på adekvat kausalitet. Metoden kan, mycket kortfattat, sägas bestå av två steg, varav det första utgör en bedömning av orsakssambandet mellan ansvarsgrunden och skadan. Enligt adekvansläran skall sedan detta orsakssamband värderas genom en bedömning av hur förutsebart orsakssambandet var. Om det oaktsamma handlande som utgör ansvarsgrund, typiskt sett, innebär att det uppstår en annars obefintlig risk för skada av det aktuella slaget eller att en förefintlig risk påtagligt ökar, är kravet på adekvat kausalitet i princip uppfyllt.⁴⁵

I den fortsatta framställningen är det ansvarsgränsen som kommer att ägnas mest uppmärksamhet.

5.4 Ren förmögenhetsskada

Uttrycket ren förmögenhetsskada avser enligt SkL 1 kap 2 § en ekonomisk skada som uppkommer utan samband med att någon lider person- eller sakskada. Exempel på ren förmögenhetsskada är skador som orsakats genom bedrägeri, intrång i upphovsrätt eller minskade inkomster på grund av att en näringsidkare utsatts för elakt förtal av en konkurrent.

Ren förmögenhetsskada kan sägas rymmas inom det större begreppet allmän förmögenhetsskada. Det som bör poängteras vid en mycket kort genomgång av begreppet är att skadan inte skall ha samband med *någon* person- eller sakskada. En ekonomisk skada som drabbar någon i samband med att hans egen egendom skadats, t ex att bilen blivit förstörd och han då tvingats hyra en annan, är en följdskada och ersätts enligt samma principer som person- eller sakskada.

Då någon lider ekonomisk skada på grund av att en annan person drabbats av person- eller sakskada, t ex att en arbetstagare blivit skadad och arbetsförmögen och arbetsgivaren därigenom får minskade intäkter, talar man också om

⁴⁵ Nordenson, Bengtsson, Strömbäck, Skadestånd s 40.

följdskada men med den viktiga skillnaden att denna som huvudregel inte är ersättningsgill.

Som nämnts ovan är alltså utgångspunkten enligt SkL 2 kap 4 § att ren förmögenhetsskada ersätts då den vållats genom brott. Än en gång kan dock påpekas att bestämmelsen inte skall tolkas e contrario.

5.5 Ansvarsgränsen

En fråga som är föremål för diskussion är, då argument framförs för att skadeståndsansvaret vid ren förmögenhetsskada skall utsträcks till att gälla även då ansvarsgrunden inte utgörs av brott, hur ansvarsgränsen skall avgöras. För att en styrelseledamot inte skall bli ansvarig mot alltför många, i princip möjligen hela världen, anser t ex Kleineman att det behövs någon form av begränsningsregel. Han förespråkar då en teori som i korthet innebär att det måste ställas särskilda krav på närhet mellan skadelidande och skadevällare. Som exempel kan nämnas att vid lämnande av felaktig information blir den avgörande omständigheten vid bedömningen av ansvarsgränsen, enligt Kleineman, en analys av vilken tillit som tredje man hyst till informationen.⁴⁶

Nial-Johansson ställer sig tveksam till att närheten i den skadelidandes förhållande till skadevällaren skall inverka på bedömningen av ansvarsgränsen. Han anser att ansvarsgränsen, liksom inom skadeståndsrätten i övrigt, skall avgöras genom en prövning av om det föreligger adekvat kausalitet.⁴⁷

Enligt aktiebolagskommittén finns det i vart fall skäl att med hjälp av begreppen närhet och tillit uppställa särskilt stränga villkor för att adekvat kausalitet skall anses föreligga. Det kommer då an på domstolarna att beakta den risk för oproportionerliga skadestånd som kan uppkomma, ”och att en på rättspraxis grundad utveckling enligt nu antydda linjer kommer till stånd.”⁴⁸

En metod, som framhålls i doktrin och erkänts i praxis, då det gäller att begränsa ansvarsgränsen då det föreligger adekvat kausalitet är normskyddsläran. Denna metod är föremål för djupare analys nedan.

Innan problemet med begränsningsregler, som är aktuellt även då det finns lagstöd för skadeståndsansvar för ren förmögenhetsskada, behandlas så är en undersökning av möjligheterna att ålägga styrelseledamöterna i typfallet ett skadeståndsansvar gentemot borgenären den frågeställning som skall ägnas uppmärksamhet.

6 Utvidgat ansvar för ren förmögenhetsskada

6.1 Inledning

Bedömningen av styrelseledamotens handlande då beslutet fattats kommer inte att utredas i oaktasamhetshänseende. Jag förutsätter att han handlat culpöst. Genom att styrelseledamoten handlat culpöst har han orsakat en ren

⁴⁶ Kleineman, Ren förmögenhetsskada s 318.

⁴⁷ Nial-Johansson, svensk associationsrätt i huvuddrag s 344 ff.

⁴⁸ SOU 1995:44 s 252.

förmögenhetsskada för en borgenär. Vid en adekvansbedömning så förutsätter jag också att orsakssambandet skulle anses vara adekvat. Om ren förmögenhetsskada inte, enligt SkL:s ordalydelse, enbart skulle ersatts vid brott eller om skadeståndsansvaret för styrelseledamöter i ideella föreningar skulle varit reglerat i speciallag, enligt samma principer som gäller inom övrig associationsrättslig speciallagstiftning, så hade borgenären alltså varit berättigad till ersättning. Ansvarsgrunden är således fastställd och det är ansvarets gräns som skall avgöras.

Den fortsatta framställningen kommer att inriktas på att finna argument som kan utsträcka skadeståndsansvaret i typfallet till att gälla även utanför den ansvarsgräns som sätts upp genom ordalydelsen i SkL 2 kap 4 §.

6.2 Normskyddsläran

Jag kommer i uppsatsen konsekvent använda uttrycket normskyddsläran. Detta uttryck används t ex av Kleineman. Det finns dock i doktrin och praxis flera uttryck, såsom skyddsändamåls läran och läran om skyddat intresse, som används synonymt med detta.

Normskyddsläran är en princip som utbildats i tysk rätt och den kan anses utgöra ett slags komplement till adekvansbedömningen.⁴⁹ I en mer utvecklad form anser dock Håkan Andersson att den bör användas som den enda läran om ansvarets gräns. Det är i den tappningen en metod ”att avgränsa de ersättningsbara skadorna från de icke ersättningsbara, eller att finna gränsen för ansvarets omfattning.”⁵⁰

Enligt normskyddsläran, som den hittills tillämpats, kan det göras undantag från skadeståndsskyldigheten om skadan faller utanför skyddsändamålet för den norm som har överträtts. Normskyddsläran är då en begränsningsregel av objektiv karaktär men den anses även kunna användas för att utsträcka skadeståndsansvar i vissa situationer.

När det gäller sak- och personskador så är den gängse uppfattningen inom doktrin att normskyddsläran är att se som en begränsningsregel som antingen ingår som ett led i adekvansbedömningen eller som bör prövas fristående från denna.⁵¹ Kleineman argumenterar också för att läran kan vara en lämplig metod att använda vid en utvidgning av skadeståndsansvaret för ren förmögenhetsskada.

I praxis har läran uttryckligen använts åtminstone i NJA 1976 s 458, NJA 1982 s 307 och NJA 1991 s 138. Det finns dock en mängd fall som lösts genom att ett resonemang förts som innehållit större eller mindre inslag av normskyddsläran. I argumenteringen har då hänvisningar skett till andra uttryck, såsom påräknelighet, eller så har det helt enkelt ansetts utgöra en adekvansbedömning.⁵²

Såväl vid tillämpningen av SkL 2 kap 4 § som vid tillämpningen av ABL 15 kap 1 § används inslag av normskyddsläran i allmänhet som en begränsningsregel. För att skadeståndsansvar skall vara för handen skall en norm ha överträtts av oaktsamhet och det skall finnas ett adekvat orsakssamband. Utöver detta krävs

⁴⁹ Hellner, Skadeståndsrätt s 211 f.

⁵⁰ Andersson, Skyddsändamål och adekvans s 161 f.

⁵¹ För en utförlig redogörelse av Hellners, Agells, Bengtssons, Nordensons, Peczeniks, Kleinemans, Conradis och Dufwas ståndpunkter då det gäller normskyddsläran se Andersson, Skyddsändamål och adekvans s 141 ff.

⁵² A a s 152 f.

det att den norm som överträtts har till syfte att skydda det intresse som kommit till skada.

6.2.1 Med särskilda skadeståndsregler

Då det finns uttryckliga skadeståndsregler, som de i ABL, anses det att inslag av normskyddsläran även kan användas för att utvidga ett skadeståndsansvar. När jag här talar om att utsträcka ansvaret avser jag de fall då man anlägger ett mer objektivt synsätt på hur ansvarsgränsen skall avgöras. Det innebär att adekvans förutsätts då ansvarsgrunden är ett åsidosättande av en norm som skyddar det intresse som skadats.

Dotevall menar att sambandet mellan skuldansvaret och adekvansläran motsvaras av sambandet mellan objektiva ansvarsgrunder och begränsningsregel av objektiv karaktär och ställer härigenom upp en hypotes för bedömningen av ansvarsgrundande handlingar i bolagsrätten. Hypotesen lyder:

”Om ledamot av bolagsledningen försummat sina plikter enligt aktiebolagslagen eller bolagsordningen och det därigenom uppkommer en skada för bolaget föreligger adekvat orsakssamband. Detta resonemang kan även tillämpas när det gäller ansvaret mot bolaget i de fall andra normer överträtts än de som återfinns i aktiebolagslagen eller bolagsordningen.”⁵³

Det skulle innebära att det vid styrelseledamots överträdelse av aktiebolagslagen eller annan lagregel, alltså en objektiv ansvarsgrund, inte ställs några högre krav på adekvat orsakssamband. Ansvar skulle då inträda även för skador som kan betecknas som avlägsna eller oväntade genom att normskyddsläran används. Principen innebär dock inte att ansvar bör inträda för skador av extraordinär karaktär. Genom att resonera på detta viset utvidgar man alltså skadeståndsansvaret i vissa situationer. Skadeståndsanspråket bygger dock i det här fallet fortfarande på en uttrycklig skadeståndsregel som ger rätt till skadestånd även för ren förmögenhetsskada.

6.2.2 Utan särskilda skadeståndsregler

Nästa fråga blir då om normskyddsläran kan användas för att ålägga skadeståndsansvar vid ren förmögenhetsskada då det varken föreligger brott eller finns en uttrycklig skadeståndsregel?

Problemet behandlas av Kleineman.⁵⁴ Han diskuterar dock först huruvida det finns rättsliga normer som, utan att de är uttryckligen straff- eller skadeståndssanktionerade, grundar ett skadeståndsansvar om de intresse som normerna avser att skydda kränkts. Han anser, med hänvisning till Hellner, att så är fallet. De uttalande av Hellner som Kleineman refererar till återfinns i ett resonemang kring normskyddsläran som begränsningsregel. Hellner ger exempel på situationer då normskyddsläran kan användas och skadestånd alltså inte bör utgå till en person som lidit skada, trots att straffbelagd regel överträtts, eftersom syftet med regeln inte är att skydda det intresse som skadats. Detta, menar han, gäller inte endast straffbud utan även handlingsföreskrifter i övrigt.⁵⁵ Om

⁵³ Dotevall, Bolagsledningens skadeståndsansvar s 49.

⁵⁴ Kleineman, Ren förmögenhetsskada s 289 ff.

⁵⁵ Hellner, Skadeståndsrätt s 81 f.

normskyddsläran kan tillämpas i form av begränsningsregel i dessa situationer torde det inte finnas några hinder att även använda den till att utvidga ett skadeståndsansvar i samma situationer. Förutsättningarna för tillämpningen av normskyddsläran i dessa situationer torde dock vara att det handlar om sak- eller personskada eller ren förmögenhetsskada som vållats genom brott.

Av detta kan man då inte dra några slutsatser angående frågan om normskyddsläran även kan användas då det inte finns rättsliga normer som uttrycks i en författning. Det ger inte heller någon vägledning när det gäller frågan om huruvida normskyddsläran är en möjlig metod för att utvidga skadeståndansvaret vid ren förmögenhetsskada.

Stöd för att tillämpa normskyddsläran även då det inte finns lagfästa normer går att finna i NJA 1976 s 458. Det är JustR Nordenson som i ett särskilt yttrande utvecklar sin syn på frågan om skyddat intresse.

”Frågan om det ”skyddade intresset” får i praktiken betydelse framför allt i fall då författningsföreskrifter åsidosatts eller överträts. Detta lär sammanhålla med att sådana föreskrifter meddelas i stor mängd för det mest skilda syftet och att det därför i åtskilliga fall då en skadeorsakande överträdelse har skett – och culpa följaktligen anses föreligga – kan bli nödvändigt att klara ut om den förverkligade risken är en sådan som föreskriften har avsett att förebygga. Men härav kan inte utan vidare dragas slutsatsen att något motsvarande problem inte existerar i fall fråga uppkommer om skadeståndsansvar på grund av åsidosättande av en icke lagfäst handlingsregel eller –norm, dvs någon av de akksamhetsnormer som domstolarna utan stöd av skriven lag tillämpar i skadeståndsmål. Enligt min mening förhåller det sig tvärtom. Det föreligger inte någon principiell skillnad mellan de handlingsnormer som har meddelats i lag eller sådana oskrivna akksamhetsnormer som nyss nämnts. Den omständigheten att en sådan akksamhetsnorm inte har kodifierats och överhuvud inte formulerats i ord förrän domstolen konstaterar att normen har åsidosatts, kan inte föranleda till annat bedömande. Dessa normer är med andra ord lika fullvärdiga delar av rättsordningen som vilken som helst på förhand lagfäst norm.”

Av detta kan man dra slutsatsen att normskyddsläran, i vart fall då den används som begränsningsregel, kan tillämpas även då det inte finns normer som kommer till uttryck i skrivna författningar.

Den återstående frågan är då om det går att tillämpa normskyddsläran på ett sätt som utsträcker skadeståndansvaret för ren förmögenhetsskada till att gälla även skador orsakade av överträdelser av normer som inte är straffsanktionerade och dessutom inte är uttryckta i lag.

Kleineman anser att det finns goda skäl till att använda normskyddsläran så att ren förmögenhetsskada ersätts om en regel, som kommer till uttryck i en författning och som avser att skydda det aktuella intresset, åsidosätts. Denna princip, anser han, bör kunna utvecklas i praxis och då även komma att gälla oskrivna akksamhetsnormer.

6.2.3 Konkursförvaltares skadeståndsansvar

Stöd för att använda normskyddsläran vid rena förmögenhetsskador utan lagstöd går även att finna då det gäller konkursförvaltares skadeståndsansvar. I den konkurslag som gällde innan nu gällande KL (1987:672) fanns ingen särskild bestämmelse avseende konkursförvaltarens skadeståndsansvar. Departementschefen uttalar i propositionen med förslag till ny konkurslag att det ändå torde

”...stå klart att ett sådant ansvar kan uppkomma gentemot konkursboet, konkursborgenär och gäldenären, om skadan tillfogas uppsåtligen eller av oaktsamhet.”⁵⁶

Uttalandet skulle kunna ligga till grund för antagandet att skadeståndsansvar för ren förmögenhetsskada i utomobligatoriska förhållande erkänns utan stöd i straffrättsliga regler eller särskilda skadeståndsregler. Enligt konkurslagskommittén är dock inte relationen mellan konkursförvaltaren och konkursborgenärerna att se som utomobligatorisk i denna fråga. Konkurslagskommittén förklarar, vad gäller det som får sägas vara gällande rätt avseende konkursförvaltares skadeståndsansvar, att boet, konkursborgenärer och gäldenären kan tillfogas skada genom försumlighet av förvaltaren. Kommittén menar sedan att:

”I samtliga fall av nu berörda slag härleds förvaltarens skadeståndsansvar ur det uppdragsförhållande vari han står till ifrågavarande rättssubjekt. Han ansvarar för skada som han uppsåtligen eller av vårdslöshet tillfogar dessa. Även om han inte har vållat skadan genom brott, ansvarar han för ren förmögenhetsskada, dvs. sådan ekonomisk skada som uppkommer utan samband med att någon lider person- eller sakskada (1 kap. 2 § skadeståndslagen).”⁵⁷

Att konkursförvaltare även innan nuvarande KL ansågs ha ett skadeståndsansvar gentemot konkursborgenärer står alltså klart. Det ansågs dock vara grundat på ett slags uppdragsförhållande mellan förvaltaren och borgenärerna.

Skadeståndsansvaret gentemot tredje man, såsom t ex massaborgenär, ansågs dock mera oklart. När kommittén redogör för läget gällande skadeståndsansvaret gentemot tredje man går det dock att finna visst stöd för att normskyddsläran kan tillämpas på det sätt som Kleineman förespråkar.

Kommittén menar att det torde följa av en allmän princip att förvaltaren ansvarar för skada som han uppsåtligen eller av oaktsamhet tillfogar någon utomstående. Det borde också krävas att förvaltaren, för att ansvar skall föreligga, åsidosätter en uttrycklig regel vars syfte är att skydda det intresse som skadats. Frågan om skadeståndsansvar gentemot tredje man får avgöras efter omständigheterna i varje enskilt fall och kan enligt kommittén grundas antingen på utomobligatorisk eller kontraktsrättslig grund.

Även i propositionen finns stöd att hämta då DepC förklarar att det i den rättsvetenskapliga litteraturen har antagits att förvaltaren kan åläggas skadeståndsansvar i vart fall om han brutit mot uttrycklig lagbestämmelse till skydd för tredje man.

Detta ansvar gentemot tredje man grundat på en allmän princip motsäges dock av DepC i specialmotiveringen till 17 kap 1 §.⁵⁸ Där uttalas att förvaltarens ansvar enligt bestämmelsen principiellt sett sträcker sig längre än vad som följer av SkL:s regler om utomobligatoriskt skadeståndsansvar eftersom förvaltaren även ansvarar för ren förmögenhetsskada. Enligt DepC följer ansvar för ren förmögenhetsskada enligt SkL först om skadan vållats genom ett brott.

Praxis visar dock att det inte krävs att ansvarsgrunden utgörs av brott då det gäller konkursförvaltares skadeståndsansvar för ren förmögenhetsskada, som drabbar tredje man, trots avsaknaden av särskilda regler avseende ansvaret gentemot denne.

⁵⁶ Prop 1986/87:90 s 413.

⁵⁷ SOU 1983:24 s 394.

⁵⁸ Prop 1986/87:90 s 414 ff.

NJA 1996 s 700 är ett avgörande som tydligt visar att det framförallt inom det konkursrättsliga området, men även i övrigt, finns utrymme för ett utvidgat ansvar för ren förmögenhetsskada. HD konstaterar i målet att det i KL finns regler avseende ansvaret gentemot boet, konkursborgenär och gäldenären och att dessa regler avser sak- och personskada samt ren förmögenhetsskada. Därefter uttalar HD:

”Att konkurslagen inte innehåller bestämmelser om skadeståndsskyldighet gentemot den som står utanför konkursen innebär inte att någon sådan skyldighet inte skulle kunna föreligga (se prop 1986/87:90 s 413f). Denna fråga är att bedöma enligt allmänna skadeståndsrättsliga principer.”

I målet har konkursförvaltaren sålt egendom vartill en tredje man hade separationsrätt. HD använder då normskyddsläran för att avgöra om förvaltaren kan anses ha ett skadeståndsansvar gentemot tredje man i detta fall. HD menar att det åligger förvaltaren att tillse att egendom vartill tredje man har separationsrätt inte omfattas av försäljning. Detta får, enligt HD anses

”...följa såväl av konkurslagens reglering som av en allmän princip om förbud mot att obehörigen förfoga över annans egendom.”

HD stöder sig alltså på att förvaltaren åsidosatt normer som följer av ett regelverk och allmänna principer. Det är, enligt min mening, synd att HD inte varit mer distinkt i domskälen avseende skillnaden i culpabedömningen och avgörandet av ansvarsgränsen. Fråga var huruvida, för det fall att käranden åsamkats skada och denna orsakats av vårdslös förvaltningsåtgärd från förvaltarens sida, skadeståndsskyldighet föreligger för förvaltaren. I frågeställningen görs alltså skillnad mellan ansvarsgrund och ansvarsgräns. Det hade då varit mer klagörande om HD i domskälen först konstaterat att förvaltaren handlat culpöst och därigenom orsakat skada för käranden för att därefter avgöra, om skadeståndsansvaret vid ren förmögenhetsskada kan utsträckas till att gälla tredje man trots avsaknad av särskilda skadeståndsregler eller straffrättsliga regler. Jag anser att det är viktigt att skilja bedömningarna åt, inte minst av pedagogiska skäl, även om de normer som ligger till grund för bedömningarna är identiska. HD ålägger nu förvaltaren ett skadeståndsansvar enligt allmänna skadeståndsrättsliga principer genom följande skäl:

”En väsentlig uppgift för konkursförvaltaren är att realisera den egendom som ingår i konkursboet (jfr 3 kap 3 § KL). Därvid åligger det förvaltaren att tillse att egendom till vilken tredje man har separationsrätt inte omfattas av försäljning. Att förvaltaren har en skyldighet att tillse att tredje man tillhörig egendom inte dras in i konkursen får anses följa såväl av konkurslagens reglering som av en allmän princip om förbud mot att obehörigen förfoga över annans egendom.

Mot bakgrund härav kan det förhållandet att den påstådda skadan är att betrakta som ren förmögenhetsskada inte anses utgöra hinder mot att [förvaltaren] åläggs skadeståndsskyldighet, trots att skadan inte orsakats genom brott.”

Det får ändå anses framgå, genom andra stycket, att det är de normer som ligger till grund för culpa bedömningen som är avgörande även då ansvaret utsträcks utöver bestämmelsen i SkL 2 kap 4 §. Det är då ett tydligt tecken på att även allmänna principer och oskrivna normer kan ligga till grund för normskyddslärans tillämpning vid en sådan utsträckning av ansvarsgränsen.

Rättsfallets betydelse för konkursförvaltarens skadeståndsansvar är alltså att det får anses vara ett erkännande av normskyddslärans tillämpning vid

utsträckning av skadeståndsansvaret för ren förmögenhetsskada då ansvarsgrunden ej är brott. I avsaknad av särskilda skadeståndsregler för ansvaret gentemot tredje man anses det att ett sådant ansvar ändå finns och då bygger på allmänna rättsgrundsatser. Denna allmänna skadeståndsrättsliga regel bör då kunna tillämpas på alla slags förmögenhetsskador där man kan fastställa en oskriven eller skriven skyddsnorm.

För frågan i typfallet är det två ställningstagande i förarbetena till KL som är av intresse. Det är dels att ansvaret mot konkursborgenärer härleds ur det uppdragsförhållande vari förvaltaren står till dessa, dels att ansvar mot tredje man anses föreligga enligt allmänna skadeståndsrättsliga regler trots avsaknad av särskilda skadeståndsregler.

En konkursförvaltare har i viss utsträckning samma uppgifter som en likvidator.⁵⁹ Bägge uppdragen har till syfte att sälja associationens tillgångar för att kunna betala de skulder som associationen har. De skäl som talar för att ett ansvar kan härledas ur det uppdragsförhållande som anses råda mellan konkursförvaltaren och konkursborgenärer är alltså lika starka vad gäller relationen mellan styrelseledamöterna i en förening i likvidation och dess borgenärer. Med stöd av det som ansetts vara gällande rätt för konkursförvaltares skadeståndsansvar innan dessa regler kodifierats genom KL:s skadeståndsregler, kan man alltså argumentera för att skadestånd för ren förmögenhetsskada utan vållande genom brott kan åläggas en styrelseledamot i en ideell förening som genomför ett likvidationsförfarande, trots avsaknad av särskilda skadeståndsregler. Ansvaret skulle då härledas ur den relation vari styrelseledamoten står till borgenären.

Det andra ställningstagandet av intresse, vilket också understöds av ovanstående rättsfall,⁶⁰ är alltså att även om ett uppdragsförhållande inte kan anses vara för handen, såsom i förhållande till en massaborgenär, så torde förvaltarens ansvar mot tredje man för skada som vållats genom uppsåt eller vårdslöshet följa enligt allmänna rättsgrundsatser. Med hänvisning till doktrin uttalar både konkurslagskommittén och DepC att det i vart fall anses att ansvar gentemot tredje man föreligger om en uttrycklig regel till skydd för tredje man åsidosatts. Som nämnts ovan talar detta för att normskyddsläran kan tillämpas för att utsträcka ansvaret för ren förmögenhetsskada då det, som i typfallet, saknas särskilda skadeståndsregler och skadan inte vållats genom brott.

6.2.4 Tillämpning

Slutsatsen som kan dras av den genomgång som nu gjorts avseende normskyddsläran tillämpning är att en bedömning av skadeståndsansvaret för styrelseledamöterna, i typfallet som uppställt, kan genomföras genom att tillämpa normskyddsläran. Med detta stöd skall jag göra ett försök att tillämpa normskyddsläran och då i en något utvecklad form. Genom denna utveckling av metoden torde det, enligt min mening, inte vara någon risk att ansvaret svämmer över alla breddar, eftersom bedömningen görs utifrån både skadevållarens och skadelidandes perspektiv.⁶¹

⁵⁹ Se nedan not 68.

⁶⁰ NJA 1996 s 700.

⁶¹ För en grundlig genomgång och utveckling av värderingar av skadevållarens och skadelidandes skyddsvärde se Andersson, Skyddsändamål och adekvans.

6.2.4.1 *Perspektiv*

Argumenteringen då det gäller att fastställa ett adekvat orsakssamband utgår från skadevållarens perspektiv. Då det gäller sak- och personskador är avgränsningen av de ersättningsberättigade inte av samma betydelse som vid ren förmögenhetsskada eftersom den sak eller person som skadats ofta utgör en naturlig gräns. För ren förmögenhetsskada är det klassiska spärregelsargumentet ”the floodgate argument”. Det innebär att man anser att ansvaret för en person kan bli nästintill obegränsat i t ex fall av felaktig information på grund av oaktsamhet.

En grundförutsättning inom skadeståndsrätten är att det skall ske en rättvis eller ändamålsenlig risk- och skadefördelning. Den skall alltså avgöra när man får bära sina skador själv och när de kan överföras på någon annan. Utgångspunkten kan sägas vara att den som råkar ut för en skada får bära skadeverkningarna själv, och att något annat än skadans inträffande måste tillkomma för att han skall tillerkännas en rätt att övervältra skadeverkningarna. Det som skall tillkomma är då ansvarsgrunden. Motsvarande resonemang kan föras då det gäller ansvarets gräns. Förhållandena på den skadelidandes sida kan vara sådana att skadeverkningarna bör bäras av honom och inte skadevållaren. Håkan Andersson menar att:

” ’Skyddsändamål’ är inte bara att skydda den skadelidande, utan till viss del också att skydda skadevållaren. Denne har ett skyddsvärt intresse av att undantas från skadestånd för vissa av den skadelidandes egna risker, och den senare har följaktligen inte ett skyddsvärt intresse att kunna övervältra dessa risker på skadevållaren.”⁶²

Genom att göra en värdering både ur skadevållar- och skadelidandeperspektiv finns en möjlighet att skapa en mer flexibel ansvarsgräns än den som följer av en adekvansbedömning som kompletteras av en ”spärregel” likt den i SkL 2 kap 4 §. Faran med, eller rädslan för, ett obegränsat skadeståndsansvar kan då undvikas dels genom att den norm som åsidosatts skall ha till syfte att skydda det förmögenhetsintresse som skadats, dels genom att en bedömning görs av det skyddsvärde som den skadelidande respektive skadevållande anses ha då det gäller att bära skadeverkningarna i det speciella fallet. I typfallet är det då i egenskap av borgenär respektive styrelseledamot i en ideell förening.

Eftersom denna värdering görs utifrån de normer, skrivna och oskrivna, som gäller för den skadelidandes respektive skadevållandes rättsliga ställning är det ingen risk att bedömningen präglas av godtycke.

6.2.4.2 *Skadevållarens objektiva ansvarsgrund*

Då föreningen brutit mot huvudregeln för gäldenärsbyte, att borgenärens samtycke krävs, anser jag det vara hänförligt till just föreningen såsom avtalspart. Det är inte detta som är ansvarsgrunden för styrelseledamotens skadeståndsansvar gentemot borgenären.

Som konstaterats ovan är en förutsättning för ett samgående mellan två ideella föreningar, genom att en ny bildas, att de två gamla föreningarna genomför ett likvidationsförfarande. Eftersom föreningen i typfallet inte

⁶² Andersson, Skyddsändamål och adekvans s 342.

genomfört någon likvidation så har styrelseledamöterna åsidosatt likvidationsreglerna.

Vilka likvidationsregler kan då anses gälla för en ideell förening? Ovan har konstaterats att stadgarna, efter allmän lagstiftning, är föreningens viktigaste normkälla. Då vi i typfallet utgår från två idrottsföreningar är det av intresse att se vad RF:s normalstadgar säger om likvidationsförfarandet

9 § Upplösning av föreningen

För upplösning av föreningen krävs beslut av årsmöte med minst 2/3-delar av antalet avgivna röster.

I beslut om upplösning av föreningen skall anges att föreningens tillgångar skall användas till bestämt idrottsfrämjande ändamål.

Beslutet, jämte bestyrkta avskrifter av styrelsens och årsmötets protokoll i ärendet, samt revisionsberättelse jämte balans- och resultaträkningar, skall omedelbart tillställas vederbörande SF.

Eftersom det inte finns några regler avseende genomförandet av likvidationen får ledning sökas i närliggande speciallagstiftning, vilket innebär ABL och FL. De regler som är relevanta för bedömningen i föreliggande fall, alltså genomförandet av likvidationen, är i princip identiska vad avser ABL och FL. Det blir ABL som får ligga till grund för de analogislut som kommer att tas men resultatet torde alltså bli detsamma om FL:s regler används.

Den första frågan som bör ställas då regler skall tillämpas analogt är vilken syfte reglerna har och om detta syfte även är relevant för det område där reglerna skall appliceras.⁶³ Den frågeställningen i typfallet blir då, vilket syfte fyller likvidationsreglerna för aktiebolag och är detta syfte även relevant för ideella föreningar?

För aktiebolag uttrycker lagberedningen att ”Likvidationens ändamål är att genom betalning av bolagets skulder och fördelning av uppkommande överskott möjliggöra bolagets upplösning”.⁶⁴ Att likvidationsreglerna syftar till att skydda borgenärernas rätt till betalning framgår än tydligare när lagberedningen uttalar att ”Likvidationens ändamål är verkställande, efter realisation av bolagets tillgångar, av betalning av dess skulder och behållningens utskiftning till aktieägarna”.⁶⁵

I nu gällande ABL är det 13 kap 11 § som stadgar att bolagets skulder skall betalas. Utgångspunkten att skulderna skall betalas anses så självklar att stadgandet i princip inte kommenteras av någon.

Den princip som framträder botten i en av hörnstenarna för samhällsordningen, nämligen ”pacta sunt servanda”. Innan en association kan anses vara upplöst måste den uppfylla de förpliktelser den har åtagit sig, de avtal som ingåtts skall hållas. Då det handlar om associationer utan personligt ansvar är det naturligtvis mycket viktig att alla associationens rättsförhållande avslutas på ett korrekt sätt innan den upplöses. Det torde stå helt klart att de likvidationsregler i ABL som avser förhållandet mellan bolaget och borgenärer fyller samma syfte då det gäller ett likvidationsförfarande i en ideell förening

⁶³ Se nedan avsnitt 6.4 för utförligare redogörelse av analogisk tillämpning av regler.

⁶⁴ SOU 1941:9 s 584.

⁶⁵ A bet s 562.

eftersom bäge är associationer utan personligt ansvar. Reglerna kan alltså ligga till grund för analogislut i typfallet.

Vad avser typfallet är det alltså så att likvidationsreglerna åsidosatts i alla avseenden men den specifika ansvarsgrunden är ju att föreningen åsidosatt stadgandet att skulderna skall betalas.

Om normskyddsläran då tillämpas, som ovan argumenterats för, till att utsträcka ansvarsgränsen för ren förmögenhetsskada till att gälla även överträdelse av norm som varken är straffsanktionerad eller kommer till uttryck i en författning är styrelseledamoten skadeståndsskyldig gentemot borgenären i typfallet om förutsättningarna enligt ovan är för handen.⁶⁶

Om det varit en sak- eller personskada som avsetts hade ytterligare prövningar inte krävts för att avgöra ansvarsgränsen.

Eftersom det nu gäller en ren förmögenhetsskada och jag argumenterat för att ”spärregeln” i SkL 2 kap 4 § inte skall tillämpas bör alltså ”the floodgate argument” beaktas. Det bör dock anmärkas att den mest relevanta situationen då det gäller detta argument torde avse fall då felaktig information lämnats på ett oaktsamt sätt. Beaktandet av ”the floodgate argument” innebär alltså att jag värderar skadevållarens och skadelidandes skyddsvärde då det gäller att bära kostnaden av den skada som uppstått.

6.2.4.3 *Skadevållarens skyddsvärde*

Det huvudsakliga argumentet till att styrelseledamoten inte skall anses skadeståndsskyldig gentemot borgenären är principen om den ideella förningen som en association utan personligt ansvar. Det gäller dock, som ovan nämnts, då det är föreningen som ingått avtalet eller förpliktats att ansvara för något. I dessa fall är det inte avsett att en styrelseledamot skall vara sekundärt ansvarig för de förpliktelser som åvilar föreningen. Den som ingått ett avtal med föreningen har valt att lita till de tillgångar som föreningen har som juridisk person. Även då en styrelseledamot agerar på ett sätt som gör att associationen begår kontraktsbrott är det associationen som är ansvarig gentemot avtalsparten. Ansvar för styrelseledamoten kan dock uppkomma i förhållande till associationen för den skada som drabbat den då den tvingats utge skadestånd. I typfallet är dock situationen en annan.

En association utan personligt ansvar innebär inget skydd mot allmänna skadeståndsrättsliga regler och principer. Genom att åsidosätta regler som har som syfte att skydda borgenär har styrelseledamöterna i typfallet agerat på ett sätt, som har inneburit att en borgenär har drabbats av ren förmögenhetsskada. Det som nu diskuteras är alltså ett skadeståndsansvar enligt allmänna skadeståndsrättsliga principer och inte en fråga om att göra styrelseledamoten ansvarig för, eller bunden av, ett avtal som ingåtts av föreningen. Det finns då ingen anledning att på grund av associationsrättsliga principer anse styrelseledamoten mer skyddsvärd än vad som är fallet i en ordinär utomobligatorisk situation.

Allmänna associationsrättsliga principer talar istället för att styrelseledamoten har ett längre gående skadeståndsansvar för ren förmögenhetsskada gentemot tredje man. Skadeståndsreglerna i ABL och FL som ger ett utsträckt ansvar för sådana skador får anses vara allmängiltiga inom associationsrätten då

⁶⁶ Se ovan avsnitt 6.1.

de ligger till grund för skadeståndsreglerna i andra speciallagar såsom bankrörelselag, försäkringsrörelselag och bostadsrättslag.⁶⁷

Det finns alltså inget stöd för att styrelseledamoten har ett starkt skyddsvärde då det gäller att övervältra skadan från den skadelidande till styrelseledamoten.

6.2.4.4 *Skadelidandes skyddsvärde*

Den skadelidande i typfallet är en borgenär. För ett fungerande ekonomiskt samhälle är det av stor vikt att ställningen som borgenär skyddas mot otillbörliga förluster. Det är en annan sak att det i affärlivet alltid finns risk för felsatsningar och andra affärsrelaterade förluster vilka inte är skyddsvärda på samma sätt. Den principiella skillnaden mellan de båda riskerna framgår t ex av det ansvar som vilar på styrelseledamöterna i ett aktiebolag gentemot bolaget. Bolagsledningen har stor frihet att ta risker i bolagsledningens affärsverksamhet utan att bli skadeståndsansvariga för skada som då uppstår. Det är befogat att ta relativt stora risker för att uppnå ett positivt resultat för bolaget. Om det senare visar sig att åtgärden orsakade bolaget skada, undgår styrelseledamöterna skadeståndsansvar om inte det normala risktagandet överskridits. Affärsrisker är alltså accepterade men för ett fungerande affärsliv krävs det att riskerna för förluster genom otillbörliga förfaranden minimeras. Skadan i typfallet kan inte hänföras till den typen av skada som kan accepteras genom att det är en affärsrisk.

Den skada som borgenären lidit har sin grund i det obligationsrättsliga förhållandet med föreningen. Föreningen har inte uppfyllt sin förpliktelse. Att borgenären i detta läge är skyddsvärd kommer till uttryck i ett flertal lagstiftningar och regelverk. Att inte uppfylla en förpliktelse leder i princip alltid till påföljder som i sista hand kan verkställas med tvångsmedel från samhällets sida.

Borgenärens skyddsvärde framgår också av de gäldenärsbytesregler som utretts ovan. Borgenären behöver inte acceptera en ny gäldenär då det kan innebära att hans fordring blir mindre värd.

Då det nu är styrelseledamotens skadeståndsansvar som utreds och inte föreningens ansvar gentemot borgenären kan frågan ställas om borgenärens skyddsvärde i det obligationsrättsliga förhållandet är relevant? Jag anser att den är det eftersom det är i denna ställning som den skadelidande orsakats skadan. Det riskområde och därmed värderingen av den skadelidandes förutsättningar för riskövervältring härleds ur hans ställning som borgenär. Att ställningen som borgenär är relevant avseende det skadeståndsansvar som nu diskuteras framgår också av det resonemang som förts ovan gällande likvidation och dess syfte. Syftet med likvidationsreglerna är ju att borgenärerna skall få betalt. Borgenärens ställning och de regler som åsidosatts har alltså ett nära samband även om jag klassificerat förhållandet mellan styrelseledamoten och borgenären som utomobligatoriskt. Under likvidationsförfarandet är ju också skälen till att en förlust som borgenären lider skall övervältras på styrelseledamoten starka enligt det resonemang som jag för angående likheten mellan konkursförvaltares och likvidators funktion.⁶⁸

I värderingen bör man också väga in det område inom vilket skada uppstår. Då skadan uppkommit inom det associationsrättsliga rättsområdet kan allmänna

⁶⁷ Se t ex bankrörelselag 5 kap 1 §, försäkringsrörelselag 16 kap 1 § och bostadsrättslag 10 kap 1

§.
⁶⁸ Se ovan not 59.

associationsrättsliga principer väga för eller emot vid värderingen av skyddsvärdet hos skadevällaren respektive den skadelidande. Vad gäller skadevällaren har jag ovan konstaterat att dessa principer inte talar för ett starkare skyddsvärde. För borgenärens situation är grunderna för de associationsrättsliga skadeståndsreglerna ett argument som talar för att förutsättningarna för övervältring av skadan bör vara goda. Det är också av vikt att en association inte framstår som ett skydd mot allmänna skadeståndsrättsliga principer och att förtroendet för associationer som avtalspart urholkas på den grunden. En ytterligare aspekt som bör läggas in i värderingen med tanke på rättsområdet är att konstruktionen av juridiska personer ger upphov till svårbedömda situationer då det gäller hur olika förhållanden bör bedömas eftersom någon måste företräda och fatta beslut för associationen. De komplikationer som detta medför talar också för att borgenärer till associationer har ett starkare skyddsvärde gentemot associationens företrädare än då det gäller ”rent” utomobligatoriska förhållanden.

Den värdering som nu görs motiveras i första hand av att det är viktigt att hitta en lämplig ansvarsgräns då risken vid ren förmögenhetsskada anses vara ett ansvar som svämmar över alla breddar. Den koppling som finns mellan borgenär och förening samt mellan förening och styrelseledamot är då av vikt vid bedömningen. Jag anser dock att det, som i föreliggande fall, är tillräckligt att hänsyn tas till detta genom att det är en faktor vid värderingen av skadelidandes skyddsvärde. Rädslan för ”The floodgate argument” borde inte föranleda att man betecknar förhållandet som kontraktuellt för att kunna bedöma det enligt inomkontraktuella skadeståndsregler. I vart fall i den situation som uppsatsen avser ser man att närheten ges en avgörande betydelse även om det inte betecknas som ett kontraktuellt förhållande. Skyddsvärdet för en ”icke investerare” då felaktig information lämnats vid en emission torde t ex inte vara särskilt starkt. Avgörandet för ansvarsgränsen kan då utvecklas i praxis och SkL 2 kap 4 § behöver inte tolkas e contrario.

Genom att använda normskyddsläran på detta vis anser jag att det går att ålägga styrelseledamoten i typfallet ett skadeståndsansvar gentemot borgenären i fråga.

6.2.5 Stöd i praxis

Stöd för detta alternativ anser jag att NJA 1987 s 692 ger. Fallet gäller ren förmögenhetsskada som drabbat tredje man. Ett bolag (A) hade lämnat ett lån till ett annat bolag (B). Som säkerhet för lånet erhöll A bl a pantbrev på sammanlagt 800000 kronor i en fastighet som ägdes av ägaren till B. Säkerheten godtogs eftersom det fanns ett värderingsutlåtande som angav värdet på fastigheten till 4 300000 kronor. Värderingsutlåtandet var utfärdat av Arne B. Då B inte betalade sitt lån och säkerheten skulle tas i anspråk visade det sig att pantbreven var värdelösa. Fråga var då om Arne B, vars handlande bedömts som oaktsamt, kunde åläggas skadeståndsansvar gentemot A.

HD menar, då det gäller värderingsintyg och skadeståndsansvaret för värderingsmän, att det inte går att göra generella uttalanden avseende gränsen för detta. HD avgränsar det relevanta området till att gälla värderingsintyg för fast egendom utfärdade av den som yrkesmässigt åtar sig uppdrag att värdera sådan egendom. Området inom vilken skadan uppstått ges alltså betydelse.

Uttalandet kan också tolkas som en värdering av skadevällarens skyddsvärde då det gäller övervältring av kostnaden från den skadelidande. Ett av kriterierna

som utgör gräns för det relevanta området är att den som utfärdar intyget yrkesmässigt skall åta sig detta uppdrag. Det kan då tolkas som att i vart fall då värderingsintyg utfärdas yrkesmässigt så är skadevållarens skyddsvärde svagt.

Viss avgränsning av den skadelidandes rättsliga ställning görs också av HD. Den anger att sådana värderingsintyg oftast skall tjäna som beslutsunderlag vid rättsliga förfoganden över fastigheter, främst köp och belåning. Värderingen av den skadelidandes skyddsvärde får då avgöras i varje enskilt fall utifrån den ställning den intar. I fallet är det belåning som är aktuellt och den skadelidande är, liksom i typfallet, en borgenär. HD uttalar då att:

”Övervägande skäl talar för att den som med fog satt sin tillit till ett värderingsintyg inte skall bära följderna av en skada som ytterst beror på att intygsgivaren förfarit vårdslöst.”

Den skadelidandes skyddsvärde i en sådan situationen är alltså starkt.

HD konstaterar i slutet av domskälen att skadeståndsansvaret för den som yrkesmässigt utför fastighetsvärderingar, som regel bör omfatta även tredje man. Skyddsvärdet för den preciserade skadevållaren är alltså svagt. Avslutningsvis säger sedan HD att det inte finns anledning att frångå denna standpunkt då det gäller skadeståndsansvaret för tredje man i det föreliggande målet. En sådan anledning skulle då, enligt min tolkning, vara att den skadelidandes skyddsvärde är svagt. Med denna tolkning av målet ger det alltså ytterligare belägg för att borgenärens skyddsvärde mot otillbörliga förluster är starkt. Tolkningen ger också, vilket är det viktigaste, stöd för att metoden som sådan kan användas för att avgränsa ansvaret vid ren förmögenhetsskada som drabbat tredje man.

6.3 Kontraktuella eller kvasikontraktuella förhållanden

En möjlig metod för att åstadkomma en utvidgning av ansvaret för ren förmögenhetsskada är alltså att tillämpa normskyddsläran för detta ändamål. Om normskyddsläran används och det i bedömningen tas hänsyn, inte bara till den norm som överträtts, utan även till de normer i övrigt som reglerar skadevållarens och skadelidandes ställning enligt de teorier som framförs ovan⁶⁹ anser jag att goda skäl talar för att ansvarsgränsen kan utsträckas på detta vis.

6.3.1 Praxis

I praxis finns det dock tecken på en betydligt strängare tolkning av 2 kap 4 § SkL. JustR Knutsson avgav ett yttrande i NJA 1976 s 282 där han noterar:

”Ren förmögenhetsskada skall enligt 2 kap 4 § skadeståndslagen ersättas om den vållats genom brott. För att skadan skall vara ersättningsgill i annat fall krävs – bortsett från kontraktsförhållanden – i princip stöd i lag.”

JustR Knutsson anser dock att det finns att det finns rättspolitiska skäl för att utsträcka ansvaret vid ren förmögenhetsskada och påpekar att SkL enligt förarbetena inte lägger hinder i vägen för en sådan rättsutveckling i praxis.

Ett exempel som tyder på att på att SkL 2 kap 4 § tolkas e contrario är NJA 1985 s 143 där HD uttalar:

⁶⁹ Se avsnitt 6.4.1.

”Enligt skadeståndslagen (se närmast 2 kap 4 §) kan ersättning för ren förmögenhetsskada utanför kontraktsförhållanden utgå endast när skadan vållats genom brott. Ett längre gående skadeståndsansvar har emellertid föreskrivits bl a i inkassolagen (1974:182).”

Eftersom HD finner att inkassolagens skadeståndsregler är tillämpliga i fallet lämnas uttalandet utan vidare kommentar eller reservation i domen. Det synes alltså som om 2 kap 4 § SkL har fått en strängare tolkning än vad lagstiftaren avsett.

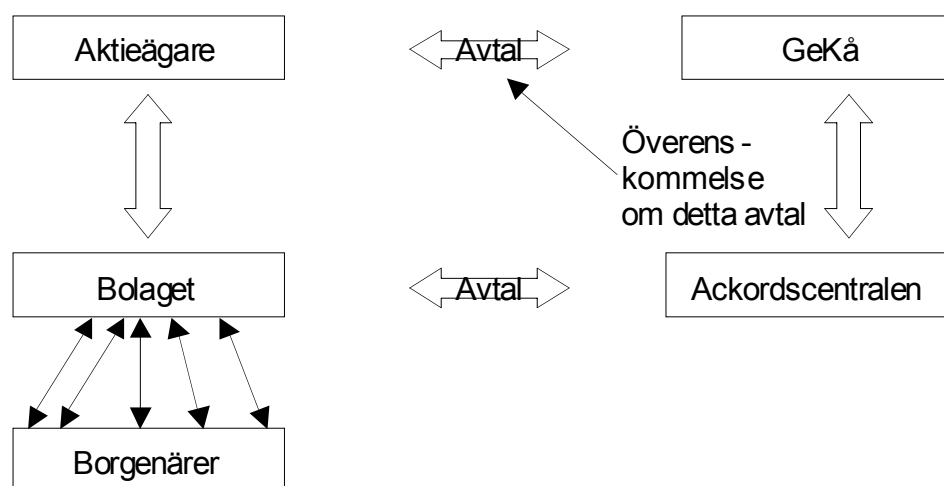
6.3.1.1 NJA 1980 s 383

Det finns även praxis som tyder på att HD inte är främmande för en utvidgning av ansvaret för ren förmögenhetsskada. Ansvaret har i de fallen utvidgats genom att en kontraktuell relation har ansetts föreligga.

Ett av de rättsfall som uppvisar denna tendens är NJA 1980 s 383.

”Sedan direktör i ackordscentralen i Malmö såsom god man upprättat bouppteckning för aktiebolag och därvid genom oaktsamhet föranlett att bouppteckningen blivit i ett väsentligt hänseende felaktig, har ackordscentralen med en utanför ackordsförfarandet stående person träffat överenskommelse av innehåll bl a att denne åtagit sig att på vissa villkor garantera ett visst ackord för bolaget. Talan föres mot Ackordscentralen om ersättning för skada som medkontrahenten lidit till följd av felaktigheten i bouppteckningen. Nämnda överenskommelse har ansetts äga sådan karaktär av avtal mellan denne och Ackordscentralen, att frågan om skadeståndsskyldighet för Ackordscentralen bedömts på kontraktsrättslig grund.”

För att få en överblick över fallet skulle man, något förenklat, kunna skissa upp relationerna på följande sätt:

Ackordscentralen kan i skissen likställas med den gode mannen eftersom Ackordscentralen förklarar sig svara för de skadeståndsanspråk GeKå, alltså den utanför ackordsuppgörelsen stående personen, kan anses ha fått gentemot J, i ovanstående referat kallad direktör i Ackordscentralen, såsom god man eller anställd hos Ackordscentralen.

Även om HD utsträcker ansvaret för ren förmögenhetsskada sker det inte genom att ”spärregeln” i 2 kap 4 § SkL åsidosätts. HD uttalar, tvärtom, att en god man som utsetts enligt ackordslagen och som genom vårdslöshet lämnar en missvisande bouppteckning inte blir skadeståndsskyldig

”...gentemot en utanför ackordsförfarandet stående person som företar en disposition – exempelvis förvärv av viss tillgång från gäldenären – i förlitan på bouppteckningens riktighet.”

Genom att istället konstatera att överenskommelsen mellan Ackordscentralen och GeKå måste anses ha sådan karaktär av avtal att frågan om skadeståndsskyldighet för Ackordscentralen är att bedöma på kontraktsrättslig grund, blir det ju inte heller i detta fall frågan om att ålägga skadeståndsansvar för utomobligatorisk ren förmögenhetsskada som vållats utan brott som ansvarsgrund eller som inte har stöd i speciallag. Rättsfallet visar dock att i de fall då det anses att rättspolitiska skäl talar för att ett skadestånd för ren förmögenhetsskada bör utgå så är domstolen inte främmande för att anse ett förhållande som inomobligatoriskt även om det i andra avseenden inte skulle betraktas som ett sådant. Det finns alltså en flexibilitet avseende vad som är kontraktsförhållande som kan utnyttjas även i typfallet.

6.3.1.2 *NJA 1982 s 330*

Mer intressant för det typfall som utreds är NJA 1982 s 330 och det därpå följande avgörandet i RH 28:84 som visar att det finns utrymme för allmänna skadeståndsrättsliga principer inom associationsrätten.

Käranden i målet, Stig B (SB), yrkade att svaranden, Kema Nobel AB (KN), skulle förpliktas att utge ersättning för jobb som SB tvingats utföra på grund av att KN förfarit vårdslöst då de svarat på förfrågningar från SB. KN bestred att de var skyldiga att ersätta SB för nedlagt arbete men de vitsordade att SB hade lagt ned det arbete som han redogjort för i sin talan.

Grund för talan var en begäran från KN till styrelsen i Nitro Nobel AB (NN), vari KN ägde 98,9 procent av aktierna, att frågan om inlösen av de resterande aktierna skulle hänskjutas till avgörande av skiljemän. Enligt ABL 14 kap 10 § 2 stycket ankommer det då på styrelsen i NN att anmoda aktieägare mot vilka lösningsanspråket riktas att uppge sin skiljeman till NN. Förutom att anmodan skall kungöras skall den även sändas med brev till varje aktieägare vars postadress är känd för bolaget. KN åtog sig, på uppdrag av NN, att kungöra anmodan och sända den till de aktieägare vars adresser var kända av NN. Av okänd anledning blev SB struken från listan över aktieägare med känd adress och fick därför ingen anmodan. Då SB hos KN försökte få fastslaget att han inte fått någon anmodan angav KN att alla på listan över kända aktieägare fått en anmodan och att den enda anledningen till att han inte fått någon anmodan måste vara att han inte stod med på listan. För att få fastslaget att ingen anmodan sänts till honom lade SB ned visst arbete. Genom att vara vårdslösa när de lämnat beskedet ansåg SB att KN skulle förpliktas att ersätta detta arbete.

Tingsrätten (TR) ansåg att SB var berättigad till ersättning för arbetet och dömde KN att ersätta honom med 3450 kronor.

KN fullföljde talan i Svea HovR med yrkande av undanröjande av domen. HovR:n fann ej skäl att meddela prövningstillstånd.

KN anförde besvär och yrkade, att HD med ändring av HovR:ns beslut måtte meddela prövningstillstånd i anledning av KN:s till HovR:n fullföljda talan.

I HD anförde KN att den skada som SB lidit var att anse som ren förmögenhetsskada och alltså bara ersätts då den vållats genom brott. RevSkr Hahn uttalade i sitt betänkande, vilket HD fattade beslut i enlighet med, följande angående ren förmögenhetsskada:

”Den skada för vilken Stig B yrkat ersättning är sk ren förmögenhetsskada, dvs sådan ekonomisk skada som uppkommer utan samband med att någon lider person- eller sakskada. Ren förmögenhetsskada ersätts enligt skadeståndslagens regler – fränsett vad gäller om det allmännas skadeståndsansvar – endast om skadan vållats genom brott, 2 kap 4§. Vid sidan av skadeståndslagen finns regler om skadestånd enligt vilka denna begränsning ej gäller (jfr skadeståndslagen 1 kap 1§). Sålunda kan ren förmögenhetsskada utan samband med brott vara ersättningsgill i avtalsförhållanden. Av intresse i ett fall som det förevarande kan vidare vara de regler om skadestånd som upptas i 15 kap aktiebolagslagen. I förarbetena till skadeståndslagen antyds för övrigt att avsikten med bestämmelsen i 2 kap 4§ ej varit att lägga hinder i vägen för en rättsutveckling genom rättspraxis i riktning mot ett vidgat ansvar för ren förmögenhetsskada.”

HD meddelar tillstånd till målets prövning i HovR:n eftersom HD anser att det är av vikt för ledning för rättstillämpning att ett fall av denna typen prövas.

6.3.1.3 RH 28:84

Twisten prövas i det publicerade hovrättsavgörandet RH 28:84. Den ledning för rättstillämpningen som ges i avgörandet är enligt min mening begränsad. Även HovR:n har en tendens att lägga bestämmelsen i 2 kap 4 § SkL till grund för en contrarioslut. HovR:n menar att ren förmögenhetsskada ersätts ”endast om den vållats genom brott”. Alternativt anser den, liksom HD, vara att ersättningsskyldighet kan föreligga på grund av särskilt stadgande eller på grund av kontraktsförhållande. Det resonemang som sedan förs i domskälen är inte särskilt klargörande. Efter att i den inledande sammanfattningen uttalat att ett kvasikontraktuellt förhållande ansetts föreligga mellan bolaget och den skadelidande uttalar HovR:n i domskälen att bolaget förfarit oaktsamt då de lämnat beskedet till SB och att:

”Bolaget bör därför enligt *grunderna*⁷⁰ för 15 kap 1 § aktiebolagslagen förpliktas ersätta B för det arbete och den kostnad det felaktiga beskedet föranlett.”

Det visar på att det har betydelse inom vilket område skadan uppstått. Även om det finns skadeståndsregler på området utesluter dessa naturligtvis inte tillämpningen av SkL och allmänna skadeståndsrättsliga principer. Då de särskilda skadeståndsreglerna inte är direkt tillämpliga förefaller det ändå vara så att de syften som styr tillkomsten av de särskilda skadeståndsreglerna även påverkar tillämpningen av de allmänna skadeståndsrättsliga principerna. Inom associationsrätten anses det att det finns större utrymme för ersättning för ren förmögenhetsskada och det får genomslag också då allmänna skadeståndsrättsliga principer tillämpas. Om det sker genom att ett förhållande kvalificeras som kvasikontraktuellt eller genom att grunderna för de särskilda skadeståndsreglerna tillämpas förefaller, i ett fall som detta, vara av mindre vikt. Då det gäller ett informationsansvar, där teoretiskt sett ansvaret kan svämma över alla breddar, är

⁷⁰ Egen kursivering.

skälen att vilja konstruera ett avtalsförhållande kanske starkare. Å andra sidan finns det ingen begränsningsregel då t ex ABL 15 kap 1 § är direkt tillämplig och enligt min mening är ansvarsgränsen något som bör avgöras genom argumentation utifrån syftet med de normer som åsidosatts i varje enskilt fall.

Om området vidgas från bolagsrättsligt till associationsrättsligt gäller att de särskilda skadeståndsrättsliga reglerna i ABL bör påverka en bedömning av skadeståndsansvar enligt allmänna skadeståndsrättsliga principer för en skada som orsakats inom verksamheten för en ideell förening, även om man anser att ABL:s regler inte skall tillämpas analogt.

Om man lägger dessa rättsfall till grund för en sträng tolkning av SkL 2 kap 4 § och anser att ren förmögenhetsskada inte bör ersättas i utomobligatoriska förhållanden då skada ej vållats genom brott eller då det inte finns särskilda skadeståndsregler ger rättsfallen andra argument för skadeståndsansvar i typfallet.

De två rättsfallen visar att kontraktsbegreppet är flexibelt då avsikten är att bedöma rena förmögenhetsskador enligt avtalsrättsliga regler.

6.3.2 Tillämpning

Det finns skäl som talar för att förhållandet mellan styrelseledamoten och borgenären i typfallet skulle kunna anses vara kontraktuellt eller kvasikontraktuellt. Som nämnts ovan finns det likheter mellan den ställning som en konkursförvaltare och en likvidator innehar gentemot borgenärer till konkursboet respektive associationen. Då jag anser att ansvarsgrunden i typfallet är ett åsidosättande av likvidationsreglerna innebär det att ett kontraktuellt eller kvasikontraktuellt förhållande mellan styrelseledamoten och borgenären kan anses föreligga på samma grunder som ett uppdragsförhållande anses föreligga mellan konkursförvaltaren och konkursborgenärerna.⁷¹

Även om HovR:n förefaller anse att det krävs ett kontraktsrättsligt förhållande eller stöd av särskilda skadeståndsregler för ersättning av ren förmögenhetsskada så är den tillfreds med ett kvasikontraktuellt förhållande eller att grunderna för en särskild skadeståndsreglering tillämpas. I typfallet finns det, som jag ser det, inga skäl till att förhållandet inte skulle kunna betecknas som kvasikontraktuellt eller att grunderna för ABL:s skadeståndsregler skulle kunna tillämpas.

Jag anser alltså att det är möjligt för borgenären att argumentera på detta viset med stöd i de rättsfall som här redogjorts för. Då det gäller hur jag anser att frågan om denna typ av skador bör lösas är, i vart fall beteckningen av förhållandet som kvasikontraktuellt, ingen metod jag förespråkar. Det finns, som jag redogjort för ovan, ingen anledning att känna sig tvungen att avgöra frågan genom avtalsrättsliga skadeståndsregler. Att anse skadeståndsskyldighet föreligga enligt grunderna för ABL 15 kap 1 § är dock ett steg i rätt riktning. Det tyder visserligen på att uppfattningen angående ersättning för ren förmögenhetsskada är att det krävs stöd i särskilda skadeståndsregler men att de inte behöver vara direkt tillämpliga. Metoden skall utredas mer grundligt i nästa avsnitt.

⁷¹ Se ovan avsnitt 6.2.3.

6.4 Analog tillämpning av ABL:s skadeståndsregler

Liksom tidigare väljer jag att utgå ifrån ABL:s skadeståndsregler. Det torde, som även det nämnts ovan, inte leda till någon skillnad jämfört med att utgå från FL:s regler då skadeståndsreglerna vad avser tredje man är identiskt uppbyggda i de bägge lagarna.

Generella argument för att tillämpa bestämmelser analogt finns i form av att det t ex innebär viss arbetsekonomi att använda befintliga lösningar i situationer som är oreglerade. Om situationerna är likartade så innebär det också en viss systemkonformitet att använda den befintliga lösningen samt ett skydd mot godtycke från domarens sida då lösningen är förankrad i rättssystemet.

För att en domare skall tillämpa en bestämmelse analogt för att lösa ett problem krävs det att vissa förutsättningar är för handen. För det första måste det finnas en lösning på problemet inom ett avgränsat tillämpningsområde. Det andra kravet som ställs är att det skall finnas ett oreglerat fall som liknar det som denna lösning avser, och att någon måste göra gällande att det finns starka skäl att tillämpa bestämmelsen i det oreglerade fallet. Alternativet till att tillämpa bestämmelsen är att låta lagens tystnad tala och falla tillbaka på en basregel som t ex att ingen kan kräva pengar av annan utan särskild grund.⁷²

6.4.1 Tillämpning

Vad avser de generella argumenten är det i typfallet så att den systemkonformitet som uppvisas då det gäller skadeståndsregler inom associationsrätten i övrigt, talar för att skadeståndsreglerna i ABL kan tillämpas analogt. Som ovan redogjorts för är skadeståndsreglerna genomgående för det associationsrättsliga området och det finns enligt lagstiftaren ingen anledning att frånga det längre gående ansvaret för ren förmögenhetsskada som stadgas i ABL då det gäller associationer med liknande organisation.

Vad menas då när man pratar om att det skall finnas ett oreglerat fall som liknar det som lösningen avser? Strömberg formulerar kravet som att det

”...mellan den oreglerade och den reglerade situationen föreligger en väsentlig och avgörande likhet (vid en jämförelse som beaktar det berörda lagrummets funktion), som icke upphäves av någon avgörande olikhet.”⁷³

Detta är en allmän formulering som behöver fyllas med ytterligare innehåll. Det är framförallt syftet med den lösning som finns som är avgörande då frågan om huruvida ett analogislut är lämpligt skall avgöras. Likheter och olikheter mellan situationerna måste undersökas utifrån syftet med den bestämmelse som man vill tillämpa analogt.

Syftet med ABL:s skadeståndsregler för styrelseledamöter i förhållande till tredje man, framstår enligt förarbetena, vara ett skydd för i första hand tredje man som träder i förbindelse med bolaget. Detta kan då ske antingen såsom aktieägare eller kreditgivare. Reglerna utesluter naturligtvis inte annan tredje man men de nämnda grupperna torde vara de primära adressaterna för skadeståndsreglerna.

Aktieägare och bolagsborgenärer anses t ex, i förarbetena, så skyddsvärda att de även borde vara berättigade till ersättning för indirekt skada.⁷⁴

⁷² Strömholm, Rätt, rättskällor och rättstillämpning s 457 ff.

⁷³ A a s 459.

En anledningen till att styrelseledamöter och verkställande direktör har ett längre gående ansvar för ren förmögenhetsskada än vad som följer av SkL är att det finns bestämmelser i bolagsordningen och aktiebolagslagen som har till syfte att skydda aktieägare, bolagsborgenärer och annan tredje man. En av skadeståndsreglernas funktion är då att sanktionera dessa bestämmelser. Jag har tidigare intagit den ståndpunkten att likvidationsreglerna är analogt tillämpliga i typfallet och att det är dessa som åsidosatts av styrelseledamöterna. Det innebär att det syftet med skadeståndsreglerna, att sanktionera likvidationsreglerna, är samma vare sig det rör sig om ideella föreningar eller aktiebolag.

En invändning som skulle kunna göras avseende resonemanget ovan är att när det gäller aktiebolag så skulle fusionsreglerna i ABL vara tillämpliga vid det förfarande som beskrivits i typfallet och att problemet därför aldrig skulle uppstå. Jag menar dock att man kan se förbi det första ledet och göra jämförelsen utifrån att likvidationsreglerna åsidosatts. Anledningen härtill torde vara av mindre betydelse.

Då det inte kan anses vara någon skillnad vad gäller ställning och skyddsvärde för en borgenär till en ideell förening eller en bolagsborgenär finns det ingen anledning att på denna grund argumentera mot ett analogislut i typfallet. Bestämmelsens syfte talar alltså för att tillämpa ABL:s skadeståndsregler analogt.

Vilka konsekvenser skulle det då medföra att tillämpa ABL:s skadeståndsregler på styrelseledamöterna i en ideell förening? Skulle det innebära en rättsosäkerhet genom att det inte finns några uttryckliga regler till skydd för tredje man att härleda skadeståndsanspråket till? Jag anser inte att så skulle vara fallet. För det första så är ju de bestämmelser som finns i stadgarna till skydd för tredje man tillämpliga vid ett sådant förfarande. För det andra så torde det inte vara av större svårighet att avgöra om en bestämmelse i ABL till skydd för tredje man är analogt tillämplig även vad gäller ideella föreningar. Flera bestämmelser blir ju t ex aldrig aktuella eftersom de härleds ur förutsättningar som inte är för handen då det gäller ideella föreningar. Kravet på aktiekapital finns inte för ideella föreningar och de regler till skydd för tredje man som bygger på detta krav torde kunna bortses ifrån. Då det gäller vilka regler till skydd för tredje man som är relevanta även för ideella föreningar kan det vara lämpligt att även undersöka FL:s regler avseende detta. Jag fortsätter dock att enbart göra jämförelsen med ABL.

Det huvudsakliga argumentet från de ideella föreningarnas sida för att inte införa en speciallag avseende dessa har varit att det skulle inkräkta på deras frihet att själva bestämma hur de skall sköta sina inre angelägenheter. Denna frihet är något som fackförbund och idrottsförbund värnar starkt om. Vad skulle en analog tillämpning av ABL:s skadeståndsregler innebära ur detta perspektiv?

Bägge de bestämmelser som tillämpats analogt avser i första hand förhållandet till tredje man. Föreningarna har ju att rätta sig efter allmän lagstiftning och förhållandet till tredje man är redan på denna grund reglerat i de flesta avseenden. Det finns därför ingen anledning att se en analog tillämpning av de regler som är aktuella i typfallet som en inskränkning av föreningarnas frihet att sköta sina inre angelägenheter och det är då inte heller ett skäl som talar mot detta.

En annan konsekvens av att tillämpa ABL:s skadeståndsregler analogt är den som avses i föreliggande fall, vilket är att skadeståndsansvaret för ren

⁷⁴ SOU 1941:9 s 641, SOU 1971:15 s 353 och SOU 1995:44 s 246.

förmögenhetsskada utsträcks. Det framgår av förarbeten och även av utvecklingen i praxis att en utsträckning av skadeståndsansvaret för ren förmögenhetsskada inte är något skäl till att ställa sig tveksam till en analog tillämpning av skadeståndsreglerna i detta fall.

Ovan har redogjorts för avgörandet i RH 28:84 i vilket HovR:n utdömde skadestånd enligt grunderna för ABL 15 kap 1 §. Även om avgörandet är något oklart, HovR:n hänvisades också till att det förelåg ett kvasikontraktuellt förhållande, så tyder det på att en analog tillämpning av reglerna inom det aktiebolagsrättsliga området kan vara en metod att utsträcka ansvaret för ren förmögenhetsskada. Det torde då vara möjligt att utvidga tillämpningsområdet för denna metod till att gälla även annan association då syftena med reglerna överensstämmer i de olika fallen.

Starka skäl talar alltså för att en argumentation för att tillämpa ABL:s skadeståndsregler analogt även det är ett möjligt alternativ för borgenären i typfallet att genom skadestånd från styrelseledamöterna få ersättning för den skada som han lidit.

7 Sammanfattning

7.1 Inledning

Syftet med framställningen har varit att utreda det personliga ansvaret för styrelseledamöter i ideella föreningar. Avsikten har varit att visa vilka normer som kan tillämpas i detta hänseende och belysa problem som uppstår genom avsaknaden av speciallag. För det problem som varit föremål för den fördjupande granskningen har även förslag på lösningar givits.

7.2 Sammanfattning

Den första delen består av en redogörelse för vad som får anses vara gällande rätt på området. Som presentation av rättsområdet har jag visat vad som krävs för att en ideell förening skall vara för handen, hur de är organiserade och i vilka normkällor som svar på uppkommande frågor bör sökas.

Då det personliga ansvaret sedan utretts har jag valt att först ge en översikt av bestämmelser, principer och metoder som kan innebära att en styrelseledamot blir personligt ansvarig genom sitt agerande i denna ställning. Utgångspunkt för genomgången har varit att visa på möjliga alternativ för att kräva ersättning av styrelseledamöterna.

Det ansvar som ägnas mest uppmärksamhet är ansvaret gentemot tredje man. Detta problem har jag valt att behandla genom att utgå från ett typfall som beskriver ett samgående mellan två ideella föreningar. Det förfarande som tillämpas är inte helt ovanligt då det gäller idrottsföreningar.

Den fråga som är föremål för utredning i denna del gäller alltså styrelseledamöternas ansvar gentemot en borgenär. Då det inte finns några särskilda skadeståndsregler för ideella föreningar är knäckfrågan hur en ren förmögenhetsskada skall behandlas.

Efter att först ha visat vad samgåendet inneburit för den gamla och den nya föreningen i förhållande till borgenären har jag definierat problemet till att gälla

att hitta argument för att utsträcka ansvaret för ren förmögenhetsskada i utomobligatoriska förhållanden då skadan inte vållats genom brott och det inte finns särskilda skadeståndsregler.

Jag har valt att argumentera för denna skadeståndsskyldighet utifrån tre olika alternativ. Det är dock inga vattentäta skott mellan de olika metoderna och argument som stöder en lösning kan även användas som stöd i ett annat alternativ. Relationen mellan företrädaren för föreningen och den som rättshandlar med föreningen är ett exempel på omständighet som alltid torde beaktas vid ren förmögenhetsskada oavsett om argumenteringen sker utifrån de alternativ som jag presenterat i arbetet eller andra alternativ såsom begreppen närhet och tillit.

Det första metoden jag valt för att försöka ålägga ledamöterna skadeståndsskyldighet gentemot borgenären är att tillämpa normskyddsläran för detta ändamål.

Eftersom det rör sig om ett område som präglas av stor osäkerhet har jag försökt visa att metoden går att tillämpa då det gäller att avgöra om skadeståndsskyldighet för ren förmögenhetsskada föreligger.

Genom att hämta stöd i doktrin, förarbeten och praxis anser jag att jag visat att det finns goda skäl för en fortsatt utveckling mot att tillämpa denna lära för att utsträcka ansvaret för ren förmögenhetsskada i utomobligatoriska förhållanden.

Jag har sedan tillämpat läran på typfallet och då visat vilka omständigheter som är relevanta vid bedömningen. Jag anser att de argument som jag framför till grund för skadeståndet är relevanta men resonemanget i denna del får anses vara något av de lege ferenda.

De två andra metoderna jag valt har mer stöd i praxis och argumenten jag framför i dessa har, anser jag, stor möjlighet till framgång vad avser borgenärens krav. Som framgått av uppsatsen är ändå den första metoden jag valt den som jag anser borde utvecklas i praxis.

7.3 Slutsatser

Uppsatsen visar att det uppstår problem genom att det inte finns någon speciallag avseende ideella föreningar. Lagstiftaren skulle kunna lösa många av problemen genom att införa bestämmelser som reglerar förfaranden som har stor betydelse för tredje man. Det som i första hand avses är då en kodifiering av de rekvisit som krävs för att en ideell förening skall utgöra en juridisk person, alltså bestämmelser för föreningens bildande. Hur föreningen upphör är också av stor vikt för utomstående vilket även skadeståndsreglerna är. En lagstiftning av dessa områden skulle lösa flera av de problem som belysts i denna uppsats och torde inte heller ses som ett alltför allvarligt ingrepp i föreningarnas frihet att själva sköta sin inre angelägenheter.

Då det gäller den fråga som behandlats mest ingående, frågan om skadeståndsansvaret vid ren förmögenhetsskada, ligger kanske problemet på ett annat plan. Visserligen skulle särskilda skadeståndsregler lösa problemet för ideella föreningar men frågan är om man skall behöva lagstifta för alla områden där problemet uppstår. Det kanske istället är dags att antingen utreda ”spärregeln” i SkL 2 kap 4 § eller att en utveckling av praxis i den riktning som jag föreslår, vilket det alltså finns tecken som tyder på, i mitt resonemang kring normskyddsläran kommer till stånd.

Jag anser i vart fall att rädslan för att skadeståndsansvaret skall svämma över alla breddar är överdriven. Skadeståndsansvaret i ABL gäller ju även ren förmögenhetsskada som drabbar tredje man om någon bestämmelse i ABL eller bolagsordningen åsidosätts. I ABL 4 kap 18 § stadgas att styrelsen skall upprätta ett emissionsprospekt då de erbjuder aktier eller teckningsrätter till försäljning. Den information som skall lämnas i detta prospekt framgår av de efterföljande paragraferna. Detta innebär att styrelseledamöterna är skadeståndsansvariga för ren förmögenhetsskada som orsakas genom felaktigt lämnad information. Det har dock inte inneburit att domstolarna överösts med skadeståndskrav gällande dåliga investeringar eller ”icke investeringar”.

En än mer nyanserad bedömning av skadeståndsansvaret för ren förmögenhetsskada i utomobligatoriska förhållanden är alltså att önska.

Källor

Offentligt tryck

Prop 1951:34. Ekonomiska föreningar
 Prop 1986/87:7. Ekonomiska föreningar
 Prop 1986/87:90. Ny konkurslag

LU 1979/80:1

SOU 1941:9. Förslag till lag om aktiebolag m.m.
 SOU 1971:15. Förslag till aktiebolagslag m.m.
 SOU 1983:24. Ny konkurslag
 SOU 1987:59. Ansvarsgenombrott m.m.
 SOU 1995:44. Aktiebolagets organisation

Rättsfall

NJA 1906 s 317	NJA 1982 s 330
NJA 1931 s 604	NJA 1985 s 143
NJA 1945 s 290	NJA 1987 s 394
NJA 1946 s 83	NJA 1987 s 692
NJA 1947 s 647	NJA 1990 s 687
NJA 1976 s 282	NJA 1991 s 138
NJA 1976 s 458	NJA 1996 s 700
NJA 1979 s 157	NJA 1998 s 293
NJA 1980 s 383	NJA 1998 s 717
NJA 1982 s 307	

RH 28:84

Litteratur

Andersson, Håkan, Skyddsändamål och adekvans, Iustus förlag 1993
 Dotevall, Rolf, Skadeståndsansvar för styrelseledamot och verkställande direktör, Norstedts 1989
 Dotevall, Rolf, Bolagsledningens skadeståndsansvar, Norstedts 1999
 Hellner, Jan, Juridiska personers skadeståndsansvar. I: Teori och praxis, Skrifter tillägnade Hjalmar Karlgren, Stockholm 1964, s 122-168
 Hellner, Jan, Skadeståndsrätt, 5 uppl, Juristförlaget 1995
 Hemström, Carl, Uteslutning ur ideella föreningar, Norstedts 1972
 Hemström, Carl, Ideella föreningar, Studentlitteratur 1977
 Hemström, Carl, Organisationernas rättsliga ställning, 5 uppl, Norstedts 1996
 Karnov, Svensk lagsamling med kommentarer, Fakta Info Direkt 1996/97
 Kedner, Gösta & Roos, Carl Martin, Aktiebolagslagen del I, 5 uppl, Norstedts 1995
 Kedner, Gösta, Roos, Carl Martin & Skog, Rolf, Aktiebolagslagen del II, 5 uppl, Norstedts 1996

- Kleineman, Jan, Ren förmögenhetsskada, Juristförlaget 1987
- Lindblad, Jan & Lundén, Björn, Ideella föreningar, 2 uppl, Björn Lundén Information AB 1996
- Mellqvist, Mikael & Persson Ingemar, Fordran & skuld, 4 uppl, Iustus förlag 1996
- Nial, Håkan & Johansson, Svante, Svensk associationsrätt i huvuddrag, 6 uppl, Norstedts 1995
- Nordenson, Ulf, Bengtsson, Bertil & Strömbäck Erland, Skadestånd, Allmänna Förlaget 1972
- Rodhe, Knut, Obligationsrätt, PA Norstedt & söners förlag 1956
- Strömholm, Stig, Rätt, rättskällor och rättstillämpning, 5 uppl, Norstedts 1996